

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD
UTJECAJ KRIZE IZ 2008. NA SVIJET I
HRVATSKU

Mentor:

Izv.prof.dr.sc. Vladimir Šimić

Student:

Filip Papeš

Split, srpanj, 2019.

Sadržaj

1. UVOD	2
1.1 Definicija problema	3
1.2 Ciljevi rada	3
1.3 Metode rada	3
1.4 Struktura rada	4
2. NASTANAK I UZROCI KRIZE	5
2.1 Uzroci krize	5
2.2 Razvoj krize i primjeri kriza iz prošlosti	14
3. UTJECAJ GOSPODARSKE KRIZE NA SVIJET	15
3.1 Utjecaj na globalnoj razini.....	17
3.2 Prijelomna točka	Error! Bookmark not defined.
4. UTJECAJ KRIZE NA HRVATSKU	27
5. NADOLAZEĆE PRIJETNJE I PREVENCIJA	31
6. ZAKLJUČAK	33
7. LITERATURA.....	34
8. SAŽETAK.....	37
9. ABSTRACT	39

1. UVOD

Čovječanstvo je uvijek proživljavalo krize, bile one vjerske, moralne, političke ili gospodarske. Kapitalizam, uz sve pogodnosti koje donosi, u određenim ciklusima (svakih desetak godina) pogađa pad ekonomske aktivnosti i dolazi razdoblje recesije. Recentna globalna kriza iz 2008. primjer je kako kolaps ekonomije jednog tržišta može utjecati na ostala tržišta s kojima posluje. Državljeni Amerike imali su vrlo jednostavan pristup hipotekarnim kreditima zbog čega je vrijednost obveznica koje su se izdavale na tržištu bila upitne sigurnosti. Iako rejting-agencije nisu vršile dovoljno detaljne provjere, iako MMF ništa nije rekao, niti je G8 to spominjala od sredine 2007. sva sekuritizirana aktiva počela je pobuđivati sumnjičavost. Tako se 2008. s gospodarstva koje odiše povjerenjem prelazi na paničarenje. Razbuktava se velika financijska kriza. Ona otkriva da je sustav uvelike korumpiran, jer bogato nagrađuje one koji ga nadziru i vrednuju, a odgovornima za cijelu situaciju dijeli neumjesno velike plaće. Začetak svjetske krize smatra se krahom banke Lehman Brothers. Utjecaj krize vrlo brzo se proširio s američkog kontinenta na europsko gospodarstvo, a zatim i na azijske zemlje.

Kako se razvio kapitalizam tako je započela era financijskih kriza još početkom 20. stoljeća. Kriza iz 1930-ih koja se odvijala u Americi uvrštava se u najznačajnije krize do 2008. Američko gospodarstvo je posljedice te krize osjećalo sve do početka Drugog svjetskog rata koji je vratio gospodarstvo na noge zahvaljujući industriji oružja. Naftne krize iz 1970-ih obilježile su svijet, ali njihov kraj su uskoro zaustavile brojne inovacije na području informatike. Svijet su između 1970. i 2008. zadržale 124 bankarske krize, te 63 dužničke krize.¹

Hrvatsko gospodarstvo također je uvelike osjetilo poražavajuće posljedice svjetske krize iz 2008. Domaće gospodarstvo od utjecaja krize oporavljalo se sve do kraja 2014. kada su se javile prve naznake rasta BDP-a. U periodu od 2008. do 2016. nezaposlenost u Hrvatskoj je dosegla razinu od 300 tisuća ljudi što je utjecalo na značajno iseljavanje domaćeg stanovništva u zemlje Europske unije. Javni dug dosegao je razinu od 80% BDP na što je Europska unija morala intervenirati. U sektoru građevine najviše su se osjetile posljedice recesije, te su u toj branši zabilježeni najveći gubitci.

¹ Altman.C. (2009.) Foreign Affairs: The great crash, (www.foreignaffairs.com/articles/US)

Svjetska kriza iz 2008. promijenila je način poslovanja značajnog broja osiguravajućih društava i banaka u cijelome svijetu, te su se provjere obveznica i poslovanja brojnih kompanija znatno postrožile.

1.1 Definicija problema

Problem kojim će se baviti ovaj završni rad je utjecaj financijske krize iz 2008. na funkcioniranje svjetskog i hrvatskog gospodarstva. Proučavat će se izravne posljedice krize, vrijeme potrebno za oporavak svjetskog gospodarstva i općenito utjecaj koji je globalna kriza imala na svjetsko gospodarstvo. Također će biti objašnjen proces nastanka kriza, njihov utjecaj na gospodarstvo, te rezultati krize na razvoj država.

1.2 Ciljevi rada

Ciljevi ovog rada su: općenito definirati uzroke nastanka kriza u gospodarstvima, te utvrditi njihovu repetitivnost, odrediti intenzitet krize iz 2008. na svjetsko gospodarstvo, opisati posljedice krize na hrvatsko gospodarstvo, objasniti načine oporavka od krize, te numeričkim pokazateljima potkrijepiti navedene segmente. Primjerima iz povijesti pokazat će se razlozi nastanka kriza, te cijeli proces koji je otvorio put nastanku najveće gospodarske krize do sada. Razlozi javljanja krize znatno su dublji nego što javnost smatra, te je cilj ovog rada što detaljnije objasniti proces kojim se stvorio jedan veliki mjehur koji je svojim puknućem označio novu eru u poslovanju banaka i osiguravajućih društava.

1.3 Metode rada

Znanstvena metodologija koja se koristi pri izradi stručnih i znanstvenih radova koristit će nam kako bi podrobnije objasnili pojave, definicije, načela i zakonitosti koje su relevantne za ovaj završni rad. Metode znanstvene metodologije, čije se smjernice oslanjaju na opću

metodologiju, koristit će se kako bi se detaljnije objasnio problem istraživanja. Metode koje će se koristiti su redom:²

- Metoda analize – metoda kojom se kompleksne pojave, zaključci i sudovi raščlanjuju na jednostavnije sastavnice u svrhu boljeg razumijevanja istih
- Metoda sinteze – metoda kojom se povezuju različiti zaključci, sudovi i pojave u smislene složene cjeline
- Metoda deskripcije – metoda kojom se opisuju ili očitavaju procesi, pojave i predmeti u okolini
- Metoda kompilacije – postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstvenog rada
- Metoda indukcije – metoda pomoću koje se analizom pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu.
- Metoda komparacije – sistemski postupak kojim se proučavaju sličnosti, odnosi, razlike između dva predmeta ili pojave s ciljem da se izvedu određeni zaključci.

1.4 Struktura rada

Završni rad sastoji se od pet cjelina. Uvodni dio koristit će kako bi se odredili: problem istraživanja, cilj ovog završnog rada, metode koje će se koristiti prilikom izrade rada te kratak opis strukture rada. U drugom poglavlju naglasak će biti na općenitom nastanku financijskih kriza, te na posljedicama koje imaju na zahvaćene zemlje. Treće poglavlje bavit će se utjecajem svjetske krize iz 2008. na svjetsko gospodarstvo. U četvrtom poglavlju fokus se stavlja na utjecaj krize na hrvatsko gospodarstvo. Na posljepku će se nalaziti zaključna riječ, popis literature i priloga, te sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

² Zelenika.R (2000.) Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela,4. izdanje, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci

2. NASTANAK I UZROCI KRIZE

Financijske krize označuju značajne poremećaje i probleme na financijskim tržištima, a uglavnom ih karakteriziraju teškoće u poslovanju financijskih institucija kao i znatni padovi cijena imovine. Financijske krize također predstavljaju znatne probleme u financijskim sustavima raznih zemalja kao i kod međunarodnog plaćanja. Financijska kriza kod većine zemalja označava period u kojem se zemlje bore s pravovremenim otplaćivanjem, kao i s naplaćivanjem ugovornih obveza. Znatno se povećava broj zajmova sa sve većim kamatnim stopama. Za neko nacionalno gospodarstvo se može reći da je u fazi recesije u slučaju da dva uzastopna kvartala ekonomski rast bude ispod 0%. Nestabilnost financijskog sustava urođena je mana kapitalizma i ne može se izbjeći. Svjetska ekonomija ima svoje uspone i padove kroz povijest, tj. funkcionira ciklički gdje je u jednom momentu na vrhuncu, a u drugom na dnu odnosno u krizi. Razlog za to je ponašanje sudionika na tržištu u određenom momentu ekonomskog stanja

2.1 Uzroci krize

Za vrijeme financijske krize, vrijednost imovine drastično pada, poslovanja poduzeća i krajnji potrošači nisu u stanju otplaćivati svoje dugove i financijske institucije gube na likvidnosti. Financijska kriza se često asocira sa panikom za vrijeme koje investitori prodaju svoju imovinu zbog straha da će joj pasti vrijednost, te također podižu novce iz financijskih institucija. Financijska kriza može imati mnogobrojne uzroke³: ako je imovina precijenjena, a može se svakako pogoršati neracionalnim ponašanjem investitora, neinformiranost poreznih obveznika kao i brojnih investitora rezultira lošim ulaganjima, te smanjenjem ekonomske aktivnosti, neopreznost i pohlepa financijskog sektora, popuštanje središnje banke i rejting agencija, stvaranje umjetnog entuzijazma kod potrošača kada vrijednost aktive dosegne neopravdanu razinu, a zaduženost aktera koji je žele kupiti postane neizdrživom, preniska kamatna stopa i prevelika likvidnost.

³Allen F, A Babus, and E Carletti (2009), 'Financial Crises: Theory and Evidence', *Annual Review of Financial Economics*, December, 97-116.

Najznačajniji uzroci financijskih kriza:⁴

Problemi u bankarskom sektoru

S obzirom da raspolazu s najvećim količinama kapitala banke su s razlogom najveći igrači na financijskim tržištima. U slučaju lošijeg poslovanja banke dolazi do situacije da se javlja manji iznos koji je na raspolaganju za kreditiranje, što rezultira manjim iznosom odobrenih kredita, a to vodi ka smanjenju investicija i općenito gospodarskog rasta. Problematika poslovanja banaka je to što propast jedne veće banke najčešće rezultira ukupnim slabljenjem bankarskog sektora te države, a u nekim slučajevima i regije ili svijeta. Dolazi do širenja panike zbog čega štediše počinju povlačiti svoje depozite, te tako još više pridonose propasti ostatka banaka na tržištu.

Špekulacije oko domaće valute

Čest razlog nastanka financijskih kriza mogu biti i snažni špekulativni napadi na tečaj nacionalne valute zbog čega monetarne vlasti neke zemlje moraju braniti nacionalnu valutu deviznim rezervama ili kamatnjakom. Pri iscrpljivanju deviznih rezervi dolazi do popuštanja obrane što rezultira devalvacijom nacionalne valute. Špekulanti koji su računali na devalvaciju ostvaruju velike zarade, dok se u zemlji gomilaju problemi. Kako se ostvaruje povećanje vrijednosti imovine, roba i usluge, tako treba povećavati i financijsku imovinu. Dugoročno gledajući njihov porast mora biti ujednačen, jer se u suprotnom stvara neravnoteža između realnog i financijskog tržišta, čime nastaje kriza. Količina novca na tržištu mora pokrivati vrijednost roba i usluga. Dakle, može se zaključiti da umjetno poticanje rasta financijskog sektora ne može vječno trajati, nego je sasvim izvjesno da će u jednom trenutku doći do sloma, koji će imati dugotrajne negativne posljedice na praktički cijeli svijet. Zbog toga se poslovnim bankama i ostalim sudionicima financijskog tržišta mora nametnuti odgovorno ponašanje zasnovano na propisanoj proporciji vlastitog kapitala u odnosu na plasmane.

⁴ National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States, 2011.

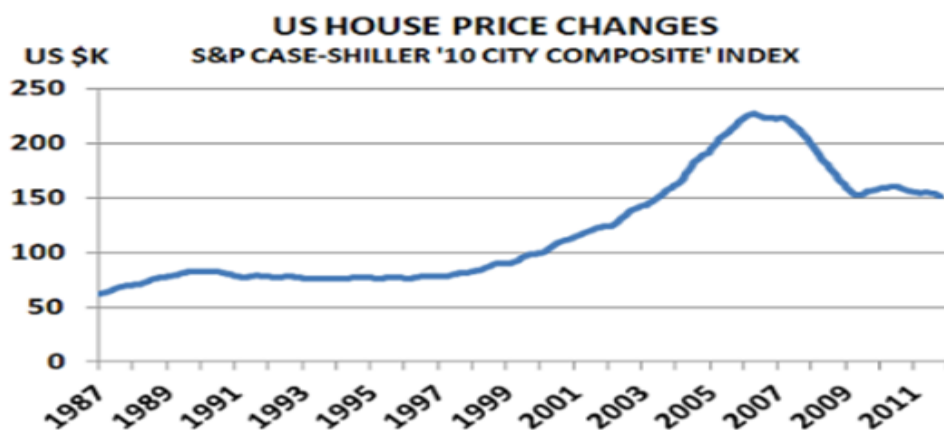
Rast kamatnih stopa

Na tržištu se drastično razlikuju razine rizika kojemu se izlažu brojni investitori (pojedinci i poduzeća). U skladu s time oni koji su spremni na rizičnije projekte spremni su platiti veće kamatne stope, jer se na posljetku također nadaju većem povratu, odnosno profitu. U slučaju prevelike potražnje za kreditima ili naglog pada ponude novca dolazi do rasta kamatne stope. U toj situaciji poduzeća ili pojedinci s manjim preferencijama spram rizika ne odlučuju se više za podizanje kredita, dok oni s većom tolerancijom na rizik i dalje podižu kredite po tim većim stopama. Ipak, banke nakon određene razine dolaze u situaciju kada ne žele više izdavati kredite rizičnim klijentima, što dovodi do pada investicija, te usporavanja ukupne ekonomske aktivnosti. Vlada uz pomoć kamatne stope određuje razinu novca na tržištu, te također pokušava održavati prosperitetno razdoblje što duže moguće zbog čega kamatne stope izrazito puno ovise o ekonomskoj situaciji u kojoj se nalazi država, te o politici koja je zastupljena.

Porast nesigurnosti

Za privlačenje investitora sigurnost financijskih tržišta je jedan od ključnih faktora, jer su vrlo rijetki investitori koji su spremni ulagati na nesigurnim tržištima, najčešće se u to upuštaju samo špekulanti i sudionici čije je poslovanje vrlo sumnjivo i upitno, s obzirom da je njima prioritet ostvariti veliki profit u vrlo kratkom roku, što je moguće upravo zbog visokih rizika. Nesigurnost na financijskom tržištu uvjetovana je neuspjesima značajnijih financijskih institucija, te zbog toga dolazi do recesije ili sloma tržišta kapitala. Zajmodavci se nalaze u otežanoj situaciji jer im postaje sve teže razlučiti dobre od loših kredita, stoga se diže razina opreznosti pri odobravanju kredita što rezultira manjim brojem kredita, investiranja i ukupne gospodarske aktivnosti. Sigurnost financijskih tržišta jedan je od osnovnih čimbenika privlačenja investitora, jer rijetki su oni koji žele poslovati na nesigurnim tržištima, a da nije riječ o špekulantima i sudionicima čije je poslovanje vrlo upitno i sumnjivo, s obzirom da takvi sudionici imaju namjeru ostvariti iznadprosječne prinose u kratkom roku, a koji su mogući zbog visokih rizika

Slika 1 Kretanje cijena nekretnina

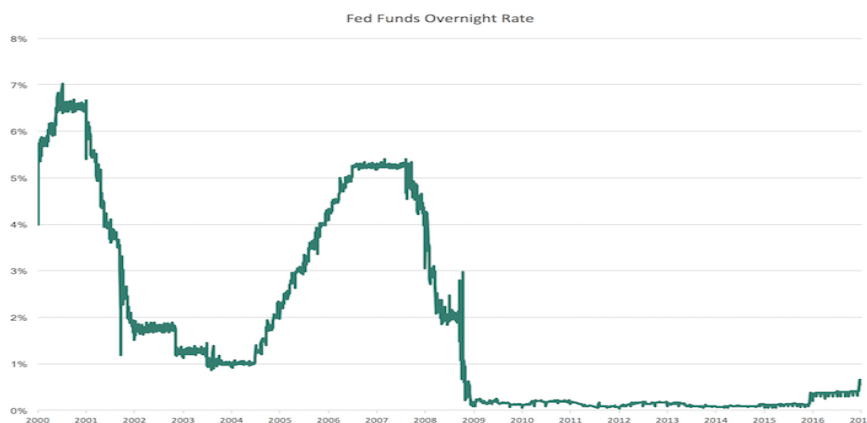

Izvor: Seattle Bubble, (https://money.cnn.com/2008/12/30/real_estate/October_Case_Shiller/index.htm)

Do 2007. postalo je očito da je cijelo tržište subprime kredita u problemima. Vlasnicima domova naplaćene su visoke stope jer su se sve kreativne varijacije hipotekarnih hipoteka vraćale na naplatu dok su cijene domova padale. Vlasnici domova bili su zatečeni - hipoteke su dugovale više nego što vrijede njihovi domovi - i više nisu mogli odlaziti iz svojih domova ako ne bi mogli izvršiti novu, veću isplatu. Umjesto toga, izgubili su domove za ovrhu i često podnijeli zahtjev za proces bankrota. Cijene nekretnina dosegle su vrhunac početkom 2006., počele padati 2007. i 2008. i ostvarile nove padove 2012. (Slika 1). Svaki pad američkog stambenog balona ima izravan utjecaj ne samo na procjene vrijednosti kuće, već na hipotekarna tržišta, graditelje kuća, nekretnine, maloprodajna mjesta za opskrbu kućama, hedge fondove na Wall Streetu koje drže veliki institucionalni ulagači i strane banke, povećavajući rizik od recesija u cijeloj zemlji. Zabrinutost zbog utjecaja propalih stambenih i kreditnih tržišta na veće američko gospodarstvo uzrokovala je da su predsjednik George W. Bush i predsjednik Federalnih rezervi Ben Bernanke najavili ograničenu zaštitu američko tržište stanova za vlasnike kuća koji nisu uspjeli platiti hipotekarne dugove.⁵

⁵ Kosakowski.P. (2019.), Investopedia (<https://www.investopedia.com/articles/economics/09/subprime-market-2008.asp>)

Slika 2 Kretanje kamatne stope u Americi

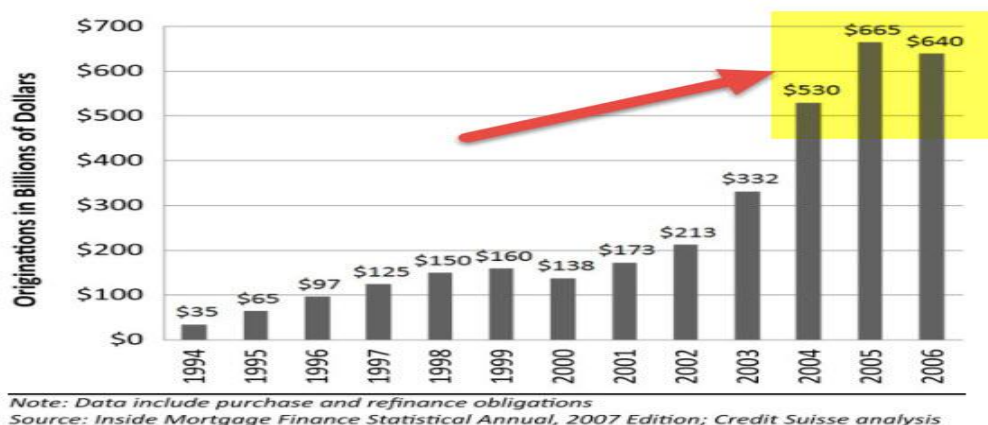

Izvor: Fed Funds Overnight Rate (<https://fred.stlouisfed.org/series/INTDSRUSM193N>)

Smanjivanjem kamatne stope građanima novac postaje lako dostupan (Slika 2), te to vodi ka većoj potrošnji i naravno većim zaduživanjima. Razvija se posebna vrsta kredita koji se nazivaju subprime krediti. To su hipotekarni stambeni krediti koji se odobravaju zajmoprimcima koji su se tijekom 24 mjeseca koja su prethodila sklapanju ugovora pokazali kao neuredni platiše, koji nemaju stalan posao ili su već zaduženi drugdje (kreditne kartice, studentski zajmovi, kredit za automobil...). Federalne rezerve koriste operacije na otvorenom tržištu kako bi efektivna stopa federalnih fondova bila u skladu sa ciljanom stopom saveznih fondova. Ciljana stopa odabrana je dijelom kako bi utjecala na novčanu ponudu u američkoj ekonomiji. Federalne rezerve su reagirale na potencijalno usporavanje snižavanjem ciljane stope saveznih sredstava tijekom recesije i drugih razdoblja nižeg rasta. U stvari, smanjenje uloge odbora je nedavno prethodilo recesiji kako bi potaknulo gospodarstvo i ublažilo pad. Smanjenje stope saveznih fondova čini novac jeftinijim, omogućavajući priliv kredita u gospodarstvo kroz sve vrste kredita.⁶

⁶ Isidore.C. (2008.) CNNMoney.com
(https://money.cnn.com/2008/12/16/news/economy/fed_decision/index.htm?postversion=2008121617)

Slika 3 Rast subprime kredita u SAD-u

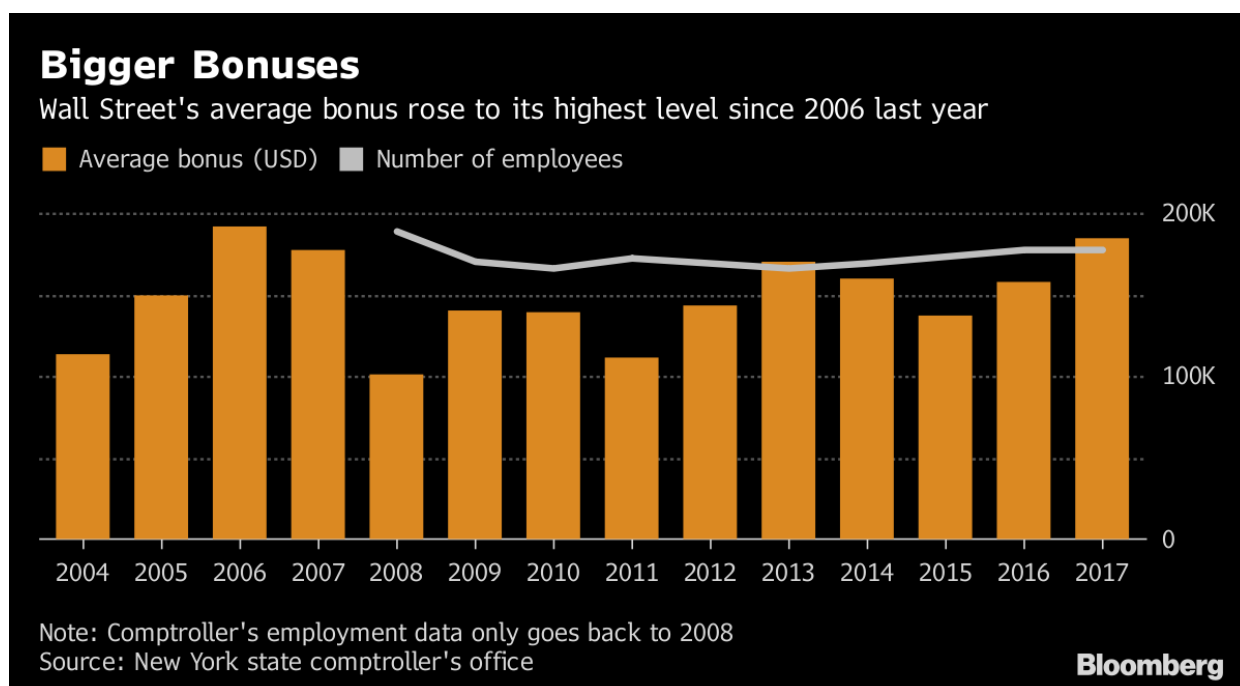
Izvor <https://squaredawayblog.bc.edu/squared-away/subprime-crisis-lingers-for-minorities/>

Nakon što su američke cijene kuća naglo opale nakon što su dosegle vrhunac 2006., zajmoprimcima je bilo teže refinancirati svoje kredite. Kako su se hipoteke s prilagodljivom kamatnom stopom počele resetirati po višim kamatnim stopama (uzrokujući veće mjesečne isplate), tako su isplate počele kasniti. Vrijednosni papiri podržani hipotekama koje financijske tvrtke širom svijeta posjeduju izgubile su većinu svoje vrijednosti. Globalni ulagači također su drastično smanjili kupnju hipotekarnih dugova i drugih vrijednosnih papira kao dio pada kapaciteta i spremnosti privatnog financijskog sustava da podrži kreditiranje.

Subprime krediti iako su izmišljeni na američkom tržištu vrlo brzo su se proširili po cijelome svijetu. Broj tih nekvalitetnih kredita rastao je ogromnom brzinom (Slika 3), a uskoro je otkriveno da su subprime krediti sekuritizirani u svim bankama svijeta. Banke su te kredite predstavljale kao iznimno sigurne obveznice sa AAA rejtingom što je stvorilo krivi privid u poslovanju obveznicama.⁷

⁷ Amadeo.K. (2019.) The Causes of the subprime mortgage crisis, The Balance (<https://www.thebalance.com/what-caused-the-subprime-mortgage-crisis-3305696>)

Slika 4 Rast bonusa koji bankari sebi isplaćuju

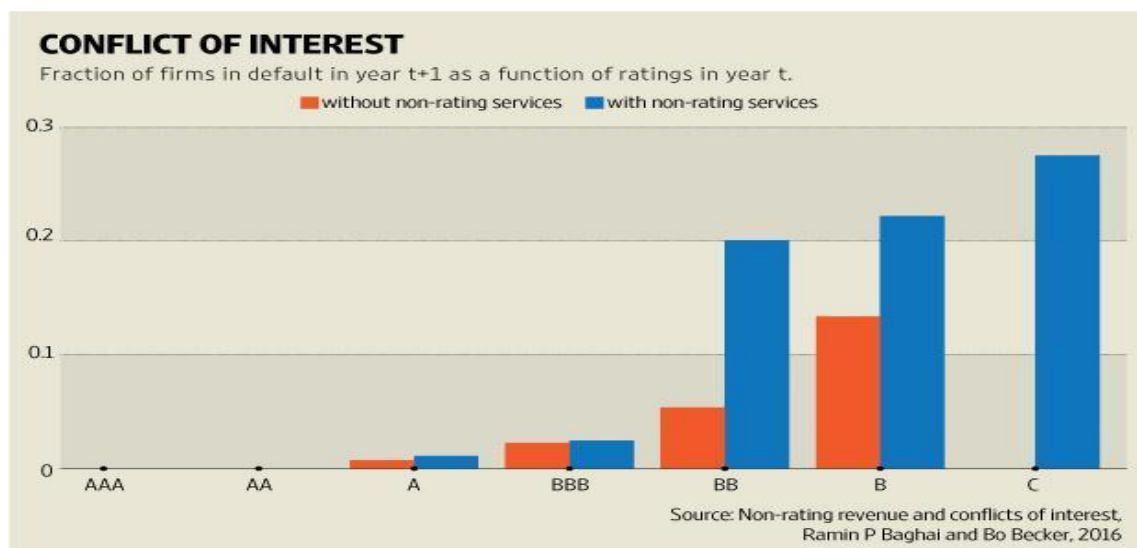

Izvor: Statista (<https://www.statista.com/chart/2031/bonuses-paid-to-new-york-city-financial-securities-industry-workers/>)

Ključni akteri u razvoju krize su bili zaposlenici financijskog sektora koji su posjedovali informacije o nekvalitetnim kreditima koji su zavladali tržištem. Osmišljava se čitav sistem kako bi se prikriji nekvalitetni krediti, te održala sigurnost na hipotekarnom tržištu, a da nitko ne shvati koliko je tržište blizu kolapsa. Taj sistem naziva se ABS (asset-based securities). ABS-ovi se ponekad sastoje od portfelja hipotekarnih stambenih kredita. Bankovni menadžeri također u tom periodu sebi isplaćuje najveće bonuse (Slika 4).⁸ Banke smatraju da ljudi ulažu u hipotekarno tržište vjerujući da je ne moguće da dođe do kolapsa s obzirom da se to nikad u povijesti nije dogodilo te zbog toga spajaju loše kredite u obveznice u koje narod naivno ulaže te se na taj način bogate bankari.

⁸ The balance, Mortgage-Backed Securities, Their Types, and How They Work (<https://www.thebalance.com/subprime-mortgage-crisis-4073020>)

Slika 5 Utjecaj rejting agencija na razvoj krize

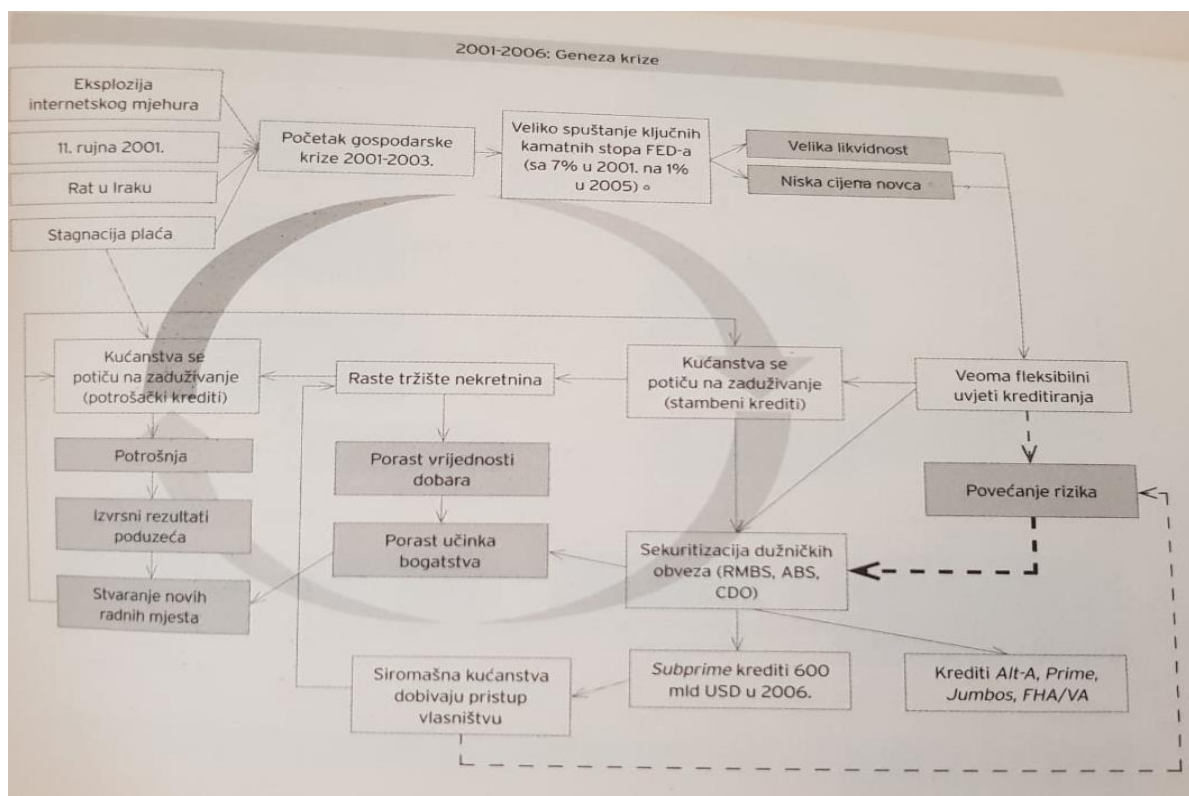
Izvor: Non-rating revenue and conflicts of interest, Ramin.P. and Becker, 2016.

(https://www.nseindia.com/research/content/nse_nyu/F_227_17_NSE_NYU_WP6.pdf)

Velika krivnja pada i na rejting agencije. Rejting agencije načelno bi trebale biti neovisne i nepotkupljive ustanove koje vrše redovne provjere poslovanja poduzeća ne bi li štedišama i ulagačima rekle što misle o načinu na koji se njima upravlja, kao i o njihovoj financijskoj snazi, te transparentnosti. Ocjenom koju im daju utvrđuju koliku će kamatnu stopu poduzeća morati plaćati podignu li kredit. Tu djelatnost bi zapravo trebala obavljati javna poduzeća, ali obavljaju ih privatna, među kojima tri prednjače: Standard & Poors, Moody's i Fitch. Međutim njih plaćaju sama ta poduzeća koja ocjenjuju! I evo što se događa: poput ostalih aktera i te agencije, u nastojanju da od svojih klijenata izvuku što veću koristi prisvoje dio tog bogatstva (Slika 5), preblago ocjenjuju i ne odlaze im u kontrolne posjete.⁹ U razdoblju od 2000. do 2007. jedna od najvećih rejting agencija ocijenila je oko 50 000 sekuritiziranih financijskih derivata, koje su se bazirale na lošim hipotekarnim kreditima, sa AAA ocjenom⁶. Do 2007. više od 3 bilijuna američkih dolara u kreditima dano je kupcima nekretnina s lošim kreditnim rejtingom, malim primanjima ili ne redovitim primanjima. Sve je to upakirano u MBS i CDO s najvišim kreditnim rejtingom.

⁹ Council on Foreign Relations, CFR staff, Role in the Financial Crisis
(<https://www.cfr.org/economics/economic-crises>)

Slika 6 Shema nastanka financijske krize iz 2008.

Izvor: Attali.J. (2009.), Kriza, a poslije? (str 165.)

Financijska kriza iz 2008. uvjetovana je događajima već u 2000im godinama koji utječu na razvoj krize iz 2001. Ta kriza završava 2003. godine, a kao posljedica FED drastično spušta kamatnu stopu (sa 7% na 1%). Takva promjena potiče potrošnju kod građana, a najviše se razvija tržište nekretnina. Formiraju se loši krediti koji se grupiraju u obveznice čija vrijednost je krivo procijenjena te na taj način samo raste mjehur koji će eventualno puknuti (Slika 6).¹⁰

Uz pomoć Slike 6. možemo vidjeti postepeni razvoj dugotrajnog i prikrivenog procesa koji je u konačnici doveo do jedne od najvećih financijskih kriza u povijesti. Brojni faktori koji su sve više utjecali na stvaranje mjehura te drastično spužtanje kamatnih stopa u 2005. označavaju početak razbacivanja banaka sa nevaljalim kreditima. Sve pristupačniji krediti i zaduživanja građana stvaraju neodrživu ekonomsku klimu gdje će se eventualno otplate prestati obavljati. U konačnici se posljedice krizu saniraju uz pomoć državnog novca, te vrlo malu krivicu snose sami bankari i osiguravajuća društva.

¹⁰ Attali.J. (2009.), Kriza, a poslije? (str 165.)

2.2 Razvoj krize i primjeri krizi iz prošlosti

Rujan i listopad 2008. označili su početak najgore financijske krize u povijesti, uključujući i veliku depresiju. Ben Bernanke, tada predsjednik američke Federalne rezerve, desetljeće nakon krize upozorio je na razmjere i brzinu s kojom se globalne financijske krize mogu razviti u dvadeset i prvom stoljeću.

Osnovna priča o financijskoj krizi je dovoljno poznata. Nevolja je započela 2007. godine padom američkih i europskih tržišta nekretnina; kako su cijene stambenog prostora padale od Kalifornije do Irske, vlasnici kuća su zaostajali u isplatama hipotekarnih kredita, a zajmodavci su ubrzo počeli osjećati nastanak problema oko isplata. Zahvaljujući dubokoj integraciji globalnog bankarskog tržišta, tržišta vrijednosnih papira i financiranja, zaraza se brzo proširila na glavne financijske institucije širom svijeta. Do kraja 2008. banke u Belgiji, Francuskoj, Njemačkoj, Irskoj, Latviji, Nizozemskoj, Portugalu, Rusiji, Španjolskoj, Južnoj Koreji, Velikoj Britaniji i SAD-u suočene su s egzistencijalnom krizom.

Velika depresija 1930-ih pamti se kao najgora ekonomska katastrofa u modernoj povijesti – ona koja je velikim dijelom rezultirala iz nestručnih reakcija politike – ali bila je daleko manje sinkronizirana od pada u 2008. iako je više banaka propalo tijekom Depresije, ti neuspjesi raštrkani su između 1929. i 1933. I uključivali su daleko manje bilance. U 2008. godini, veličina i brzina implozije bila je značajna. Prema podacima Banke za međunarodna poravnanja, bruto protok kapitala širom svijeta opao je za 90 posto u razdoblju od 2007. do 2008. godine. Kako je protok kapitala presušio, kriza je ubrzo prerasla u „Veliki trgovački kolaps“ 2008. bila je najoštrija sinkronizirana kontrakcija ikad zabilježena. U roku od devet mjeseci od vrhunca prije krize, u travnju 2008. globalni izvoz smanjen je za 22% (tijekom velike depresije trebalo je gotovo dvije godine da se trgovina smanji za sličan iznos).¹¹

¹¹ Tooze, A. (2018.) Zaboravljena povijest financijske krize, Foreign Affairs
(<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-08-13/forgotten-history-financial-crisis>)

Primjeri financijskih kriza:¹²

Manija tulipana (1637.) Ova kriza se zbila kada su ugovorne cijene modernog tulipana dosegle ogromne razine koje su se čak izjednačavale sa višestrukim godišnjim plaćama nizozemskih majstora prije nego se sve srušilo i ostavilo brojne ljude bez posla. Ljudi koji su se bili obavezali da će poslije berbe kupiti lukovice po visokoj cijeni, sad su počeli nalaziti izlike da izbjegnu obaveze, a potencijalni prodavači koji su, nadajući se dobiti, bili uložili goleme svote, sad su pretrpjeli veliki gubitak. Morale su proći još mnoge godine dok su se cijene poželjnije sorte opet vratile na onu od prije manije. Cijene se pak običnijih sorti, koje su bile glavni predmet špekulacije većine sudionika, nisu više nikad oporavile. Ta je tulipanska manija savršen model špekulantskog mjehura od sapunice. Ona nam izgleda tako izvan pameti da dolazimo u napast pomisliti da je to bilo „jedanput i nikad više“, događaj bez premca i prije i kasnije. Pa ipak, ništa nije dalje od istine.

Kreditna kriza iz 1772. Nakon naglog porasta broja izdanih kredita, kriza je započela u travnju u Londonu. Alexander Fordoyce kao partner u velikoj banci, izgubio je veliki broj dionica East India kompanije, te pobjegao u Francusku kako bi izbjegao otplatu. Panika je dovela do povlačenja engleskih banaka koje su doživjele bankrot ili obustavile plaćanje štedišama i vjerovnicima. Kriza se ubrzo proširila na ostatak Europe. Ova kriza se smatra kao jedan od uzroka nastanka Bostonske čajanke i nastalih nemira koji su na posljetku doveli do američke revolucije.

Dionički pad 1929. Ova kriza, započeta 24. listopada 1929., dovela je do rušenja cijena dionica nakon perioda loših špekulacija i zaduživanja za kupnju dionica. Takav niz postupaka doveo je u konačnici do Velike depresije, čije je posljedice osjetio cijeli svijet i desetak godina nakon nastanka. Jedan od glavnih uzroka pada bio je prevelik promet robe, što je u konačnici dovelo do naglog pada cijena. Zbog ogromnog razmjera krize momentalno su uvedeni brojni propisi i alati za upravljanje tržištem.

¹² Horvatin.T.(2013.) Globalna kriza 21. Stoljeća (<https://ekonomskiportal.com/gospodarska-kriza-21-stoljeca/>)

1973. OPEC-ova kriza nafte Članovi OPEC-a uveli su embargo 1973. kako bi kaznili zemlje koje su podržale Izrael u ratu Yom Kippur. Zbog embarga barel nafte porastao je s prijašnjih 3\$ na 12\$. S obzirom na veliku ovisnost suvremenih gospodarstava o nafti, toliki porast cijene barela utjecao je na pad tržišta dionica 1973.-74. Šok koji je ova kriza izazvala u modernim, razvijenim državama imao je niz različitih posljedica. Rodio se cijeli niz inicijativa čiji cilj je smanjenje ovisnosti ekonomije o nafti. Njihov raspon se kreće od zamjene nafte alternativnim gorivima (npr. biodizel) preko korištenja alternativnih izvora energije do raznih oblika boljeg korištenja energije. Tu spadaju viši standardi građenja, poticanje proizvodnje automobila manje potrošnje pa i uvođenje zimskog i ljetnog računanja vremena radi smanjenja potrošnje energije boljim korištenjem dnevnog svjetla. Uz to, počinje se s većim komercijalnim korištenjem nalazišta nafte u Sjevernom moru. U svakom slučaju, ove su krize u bitnim segmentima razvoja dovele do promjene u načinu razmišljanja i povećale kod ljudi svijest o ograničenosti svih postojećih prirodnih resursa na Zemlji.

Azijska kriza 1997.-1998. Početak ove krize označio je pad tajlandskog bahta 1997. zbog nedostatka stranih valuta tajlandska vlada prisiljena je napustiti američki dolar i dopustiti bahtu da pluta. Rezultat toga je značajna devalvacija valute čiji se utjecaj osjetio i na većem dijelu istočne Azije kao i ogroman porast udjela javnog duga u BDP-u. Omjer vanjskog duga i BDP-a porastao je sa 100% na 167% u četiri velike asocijacije ekonomija zemalja Jugoistočne Azije (ASEAN) u razdoblju 1993–96., a zatim je porastao iznad 180% tijekom najgore krize. U Južnoj Koreji, omjeri su porasli sa 13% na 21%, a zatim čak 40%, dok su se ostale novoindustriirane sjeverne zemlje pokazale mnogo boljima. Samo su na Tajlandu i u Južnoj Koreji porasli omjeri usluge duga i izvoza. Rezultati te krize su doveli do boljeg nadzora i regulacije financijskog sektora.

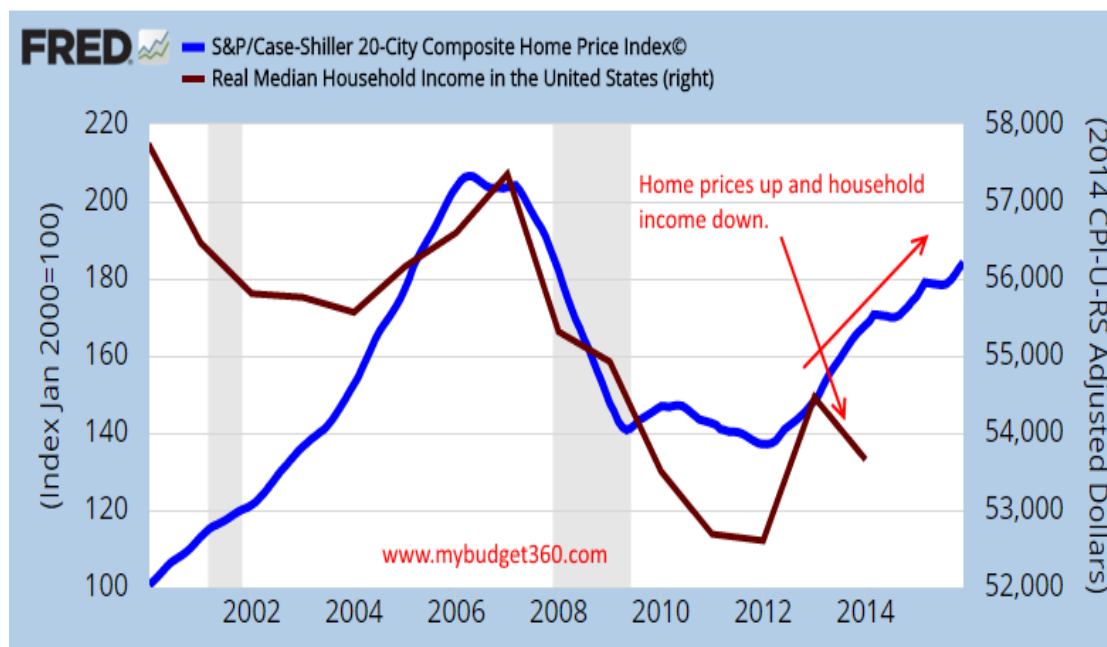
Globalna financijska kriza 2007.-2009. Razmjeri ove krize bili su najveća gospodarska katastrofa od pada burze 1929. Početak ove krize očituje se u hipotekarnom tržištu koje je nereguliranim i neopreznim poslovanjem dovelo do kraha čitavog američkog gospodarstva. Na udaru su se našla i osiguravajuća društva i banke ne samo u Americi nego u čitavom svijetu. Službeni početak krize je označio pad najveće investicijske banke Lehman Brothers u rujnu 2008.

3. UTJECAJ GOSPODARSKE KRIZE IZ 2008. NA SVIJET

3.1 Utjecaj na globalnoj razini

U veljači 2007., dok su svi bili zabrinuti zbog učinaka velikoga gospodarskog rasta na prehrambene proizvode i naftu, novi računovodstveni propisi nametnuli su vrednovanje aktiva prema tržišnom tečaju. Banke su tada uvidjele da se zapravo nisu otarasile aktiva koje su sekuritizirale i da će se one iz pravnih razloga možda morati vratiti u bilancu. Većina izdanih hipotekarnih kredita u početku (prve dvije godine) imala je fiksnu kamatnu stopu, ali poslije je po ugovoru tržište diktiralo visinu kamatne stope što na posljetku dovodi do smanjenja cijena domova i pada kupovne moći američkog stanovništva (Slika 7).¹³ U 2008. započinje panika kod građana zbog nemogućnosti otplate rate kredita, te još veći problem nastaje kada se broj kuća stavljenih na prodaju drastično povećava, te na taj način uništava vrijednost kućanstava. Zbog ovog učinka sama kućanstva više nisu mogla služiti kao pokriće za preuzeti kredit.

Slika 7 Cijene nekretnina i kupovna moć u SAD-u

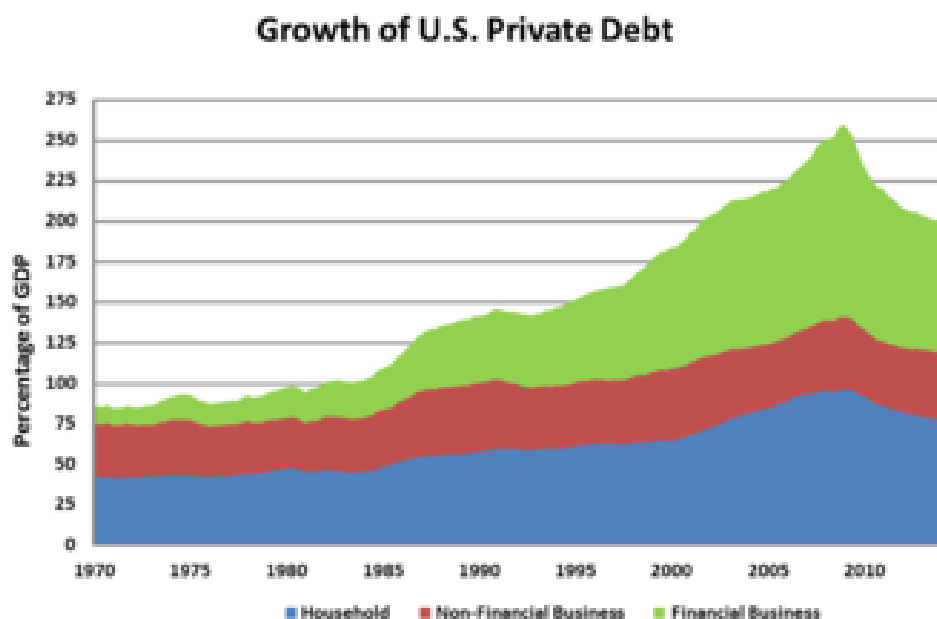

Izvor: <http://www.mybudget360.com/housing-bubble-set-to-pop-home-values-in-housing-bubble-real-estate-inflated/>

¹³ McArthur.C. i Edelman.S. (2017.) The 2008. Housing Crisis, Center for American Progress
(<https://www.americanprogress.org/issues/economy/reports/2017/04/13/430424/2008-housing-crisis/>)

U lipnju 2007. investicijska banka Bear Sterns objavila je propast dvaju „hedge“ fondova koji su investirali u subprime kredite. U srpnju, dok su dva milijuna Amerikanaca koji nisu mogli otplaćivati kredite bila prisiljena prodati kuću, Wynne Godley s Instituta Levy, objasnio je da je „dug američkih kućanstava neizdrživ“. Privatni dug američkog stanovništva eksponencijalno je rastao. Ljudi više nisu mogli otplaćivati rate na svoje kuće kojima je vrijednost sada već srozana. Američka vlada unosi velike svote novca u banke i osiguravajuća društva te neka čak parcijalno nacionalizira zbog čega američki nacionalni dug raste za više od 100%.¹⁴ Pomoć od strane američke vlade ne zaustavlja nova zaduživanja od strane banaka i osiguravajućih društava, te kao jedina solucija preostaje potpuni krah tržišta.

Slika 8 Rast duga u privatnom sektoru

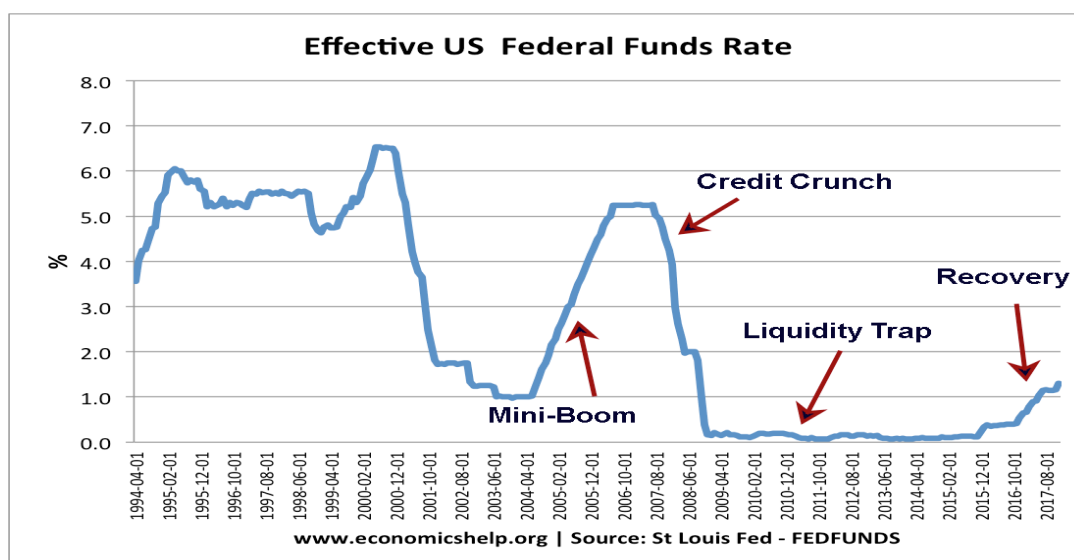
Source Data: Federal Reserve Economic Database (FRED)

Izvor: <https://www.economicshelp.org/blog/6775/debt/total-us-debt-public-private/>

¹⁴ The Wall Street Journal: J.P. Morgan Quintuples Bid to Seal Bear Deal
(<https://www.wsj.com/articles/SB120635948382859081>)

Prema mišljenju Paula Joriona, francuska banka BNP Paribas dala je znak za uzbunu 10. kolovoza. Uvidjelo se da ta pojava nije ograničena na nekoliko sirotih američkih zajmoprimaca. Uvidjelo se i da su neke europske banke krhkije od američkih, jer su im manji vlastiti kapitali. Naime dok su američke banke pozajmljivale 96 centa po deponiranom dolaru, europske su banke pozajmljivale 1,4 eura po deponiranom euru. Iako su to uglavnom činile uz malo rizika, pokazalo se da su naizgled stabilne banke uzdrmane jer više nisu imale nužan vlastiti kapital. Dana 13. rujna Northern Rock, peta najveća banka u Velikoj Britaniji, zatražila je pomoć od Engleske središnje banke. Riječ je o banci iz Newcastle-a koja se specijalizirala za hipotekarne kredite, uz niske kamatne stope i relativno visok rizik (poput američkih kredita Alt-A, tj. nešto manje rizičnih od subprime kredita). ¹⁵

Slika 9 Kretanje kamatne stope u SAD-u

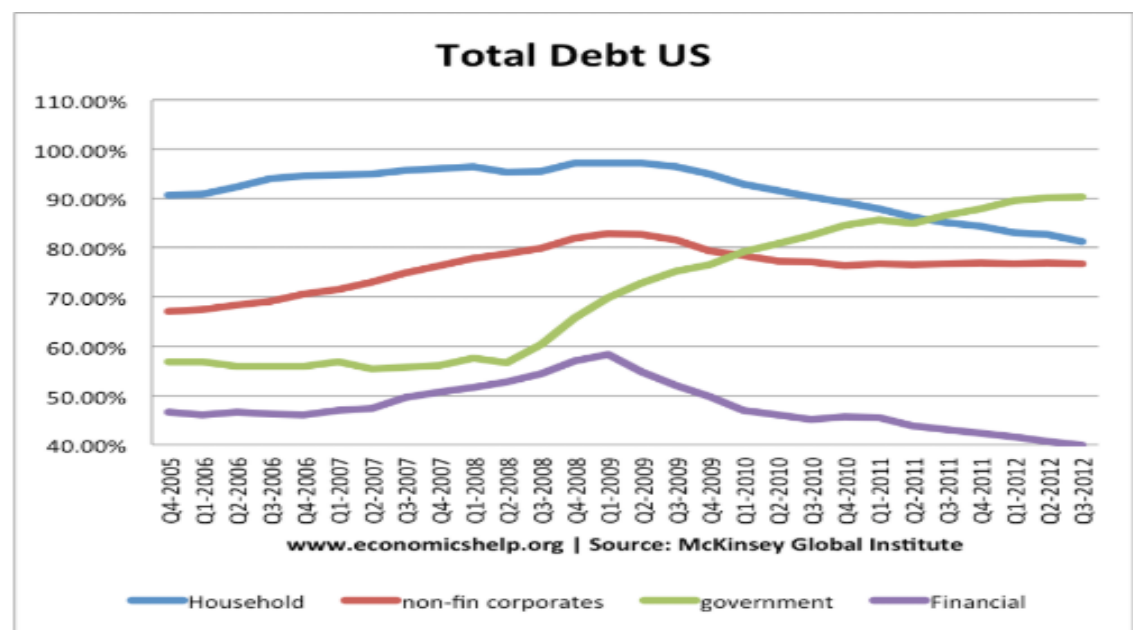
Izvor: <https://www.caixabankresearch.com/en/subida-del-tipo-oficial-en-ee-uu-esta-vez-es-diferente-f2>

Na slici 9 vidljivo je kretanje dostupnosti sredstava američkoj javnosti s obzirom na razinu stope. Pokušaj američke vlade da šokom oporavi gospodarstvo nije odmah uspjelo, ali se oporavak već počeo osjećati 2010.

¹⁵ US Treasury: Monthly Statement of the Public Debt of the United States (2016.) (<https://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/mspd/mspd.htm>)

Dana 13. rujna sve slušajući Nouriel Roubini u New Yorku je ponovio da će „privatna potrošnja nastaviti neutemeljeno rasti dokle god se domovima služimo kao bankomatom“ Dan poslije Engleska je središnja banka odobrila hitan zajam Northern Rocku ne bi li ga spasila od propasti. Dana 1. listopada UBS i Citigroup objavili su veliku deprecijaciju aktiva vezanih za subprime kredite i derivirane proizvode. Sljedećih dana su to učinile i neke američke i europske banke. Središnje su im banke pomogle kako bi premostili krizu. Dana 9. listopada George Magnus, ekonomist UBS-a, napisao je u Financial Timesu: „Ugrožena je likvidnost banaka. Proces smanjenja duga tek je počeo. Ni u prosincu 2007. bivšega predsjednika FED-a Alana Greenspana nije pekla savjest zbog donesenih odluka jer je bio uvjeren da je smanjenje kamatnih stopa nužno.“¹⁶

Slika 10 Udio duga po sektorima u SAD-u

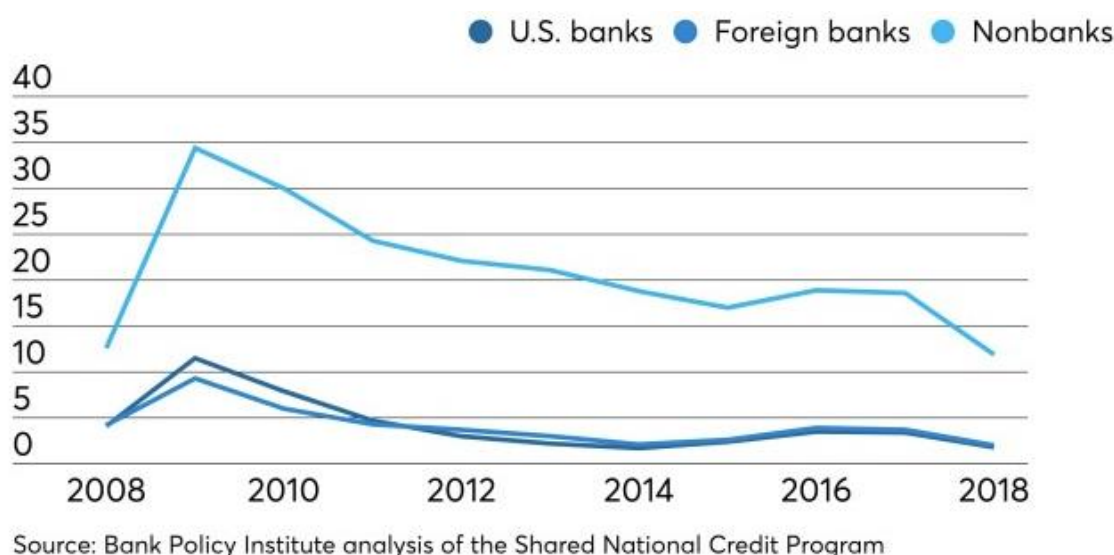
Izvor: <https://www.economicshelp.org/blog/6775/debt/total-us-debt-public-private/>

Na slici 10 prikazan je omjer duga u američkom gospodarstvu za vrijeme globalne financijske krize. Iako privatni dug stvara najveći problem uskoro su vladine mjere rezultirale brzim rastom nacionalnog duga.

¹⁶ Public debt of the United States from 1990. to 2018. (<https://www.statista.com/statistics/187867/public-debt-of-the-united-states-since-1990/>)

Već od 2003. američke banke pokazale su veliku sklonost rizičnom poslovanju. Niske kamatne stope služile su kao sredstvo kojim bi se poticale investicije, te produljilo prosperitetno razdoblje američke ekonomije. Od brojnih investicija sve učestalije postale su nesigurno obveznice tržišta nekretnina koje su se proširile po cijelom svijetu, te na taj način utjecale na propast brojnih banaka ne samo na američkom tržištu. S obzirom na visoku likvidnost banaka i osiguravajućih društava u to vrijeme investicijska klima bila je vrlo razvijena, te nitko nije ni sumnjao u moguću propast tržišta. Izdavanje sve većeg broja hipotekarnih kredita nije predstavljalo problem s obzirom da su bili svrstani u velike obveznice koje su se kupovale diljem svijeta.¹⁷

Slika 11 Porast rizičnog poslovanja

Izvor: <https://www.americanbanker.com/opinion/regulators-warn-banks-on-leveraged-loans-but-data-doesnt-back-them-up>

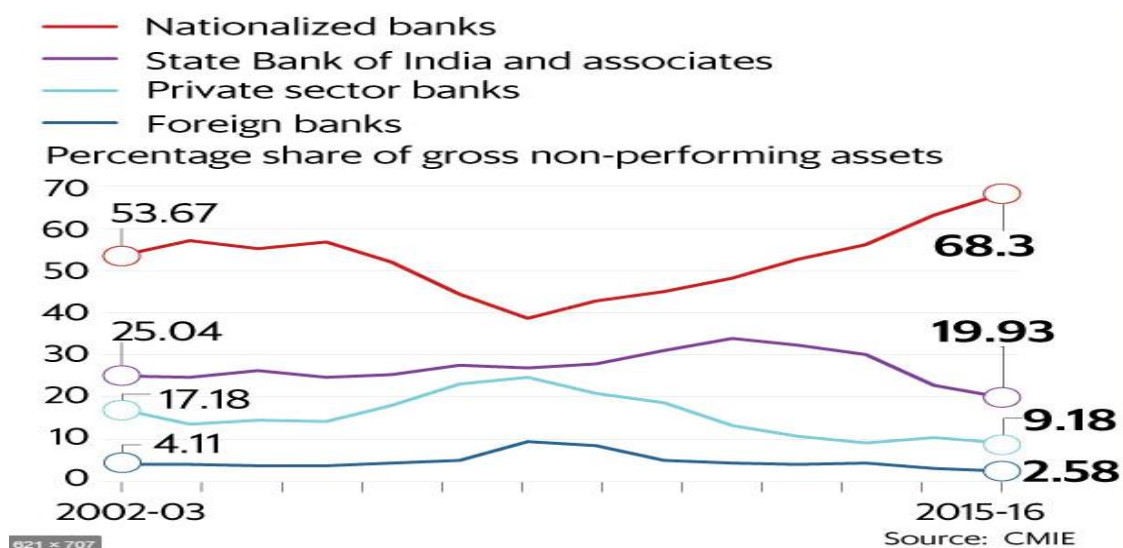
Na slici 11 vidimo razinu rizičnog poslovanja koje su si dopustile američke banke, ali i sve banke diljem svijeta što je u konačnici bio jedan od presudnih faktora kod obujma globalne krize.

¹⁷ Clements.L. (2018.) Rise in risky business lending echoes build-up to 2008. Financial crisis, Mortgage Solutions (<https://www.mortgagesolutions.co.uk/news/2018/10/18/rise-risky-business-lending-echoes-build-2008-financial-crisis-bank-england-warns/>)

3.2 Prijelomna točka

U siječnju 2008. brojne su američke banke poput Freddieja Maca i Fannie Mae opstajale jedino zahvaljujući zajmovima FED-a i državnih fondova Ujedinjenih Arapskih Emirata, Singapura i Kine. Dana 22. siječnja FED je smanjio ključnu kamatnu stopu za 0,75 postotnih bodova, odnosno na 3,50%, što je mjera neviđenih razmjera. Krajem mjeseca burze su stajale bolje. Dana 7. veljače u Londonu je nacionaliziran Northern Rock. Dana 4. ožujka na Wall Streetu je investicijska banka Bear Stearns umalo otišla u stečaj, napuštajući 13.400 milijardi dolara transakcija na derivirane proizvode, što je mnogo više od bankrota Long Term Capital Managementa (LTCM) iz 1998. godine. Vrijednost 13.400 milijardi premašuje američki BDP. Dana 11. ožujka FED je prvi put nakon 1929. godine odlučio odobriti refinanciranje investicijskim bankama (dotad isključivo namijenjeno komercijalnim bankama), pa tako i Bear Stearnsu. U svibnju je FED dao 150 milijardi dolara jamstva kreditnim ustanovama te 100 milijardi komercijalnim bankama (Slika 12). Istodobno je vlada uzajmila 165 milijardi dolara za smanjenje potrošačkih poreza.¹⁸

Slika 12 Nacionalizacija banaka

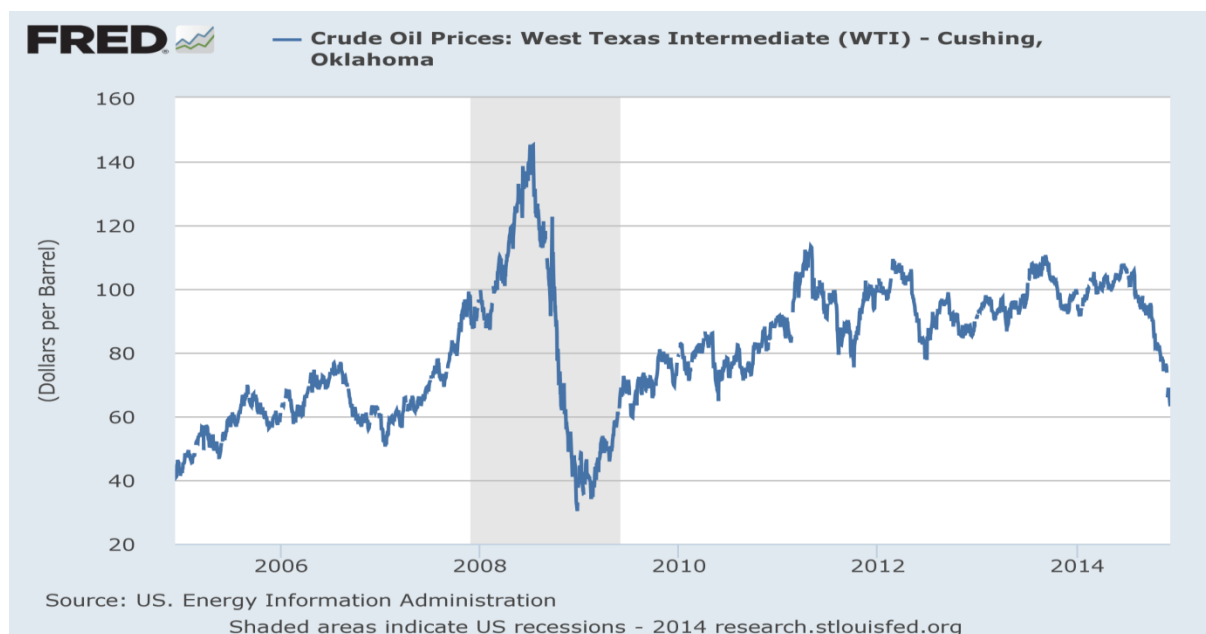

Izvor: <https://www.livemint.com/Opinion/2hLkRxtfw4JWumOLHPScYN/The-roots-of-the-current-banking-crisis.html>

¹⁸ Porter.A. (2008.), Financial Crisis: Banks nationalised by Government, The Telegraph (<https://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/3187946/Financial-crisis-Banks-nationalised-by-Government.html>)

Dana 15. srpnja recesija je najavljena padom cijene barela nafte za 17 dolara (Slika 13). U Ministarstvu financija više nitko nije htio davati novac ni banci Lehman, ni AIG-u, ni Morgan Stanleyu, ni ikom drugom. Suočeni s takvim prijetnjama, FED i Državna blagajna bili su uvjereni da će banke preuzeti Lehmana na sebe. Tada je između Washingtona i Wall Streeta odigrana partija pokera. Ipak je 15. rujna Lehman stavljen pod zaštitu poglavlja 11 zakona protiv stečaja. MMF je 7. listopada ukupni svjetski gubitak u poslovanju procijenio na 1,4 trilijuna, u odnosu na 0,9 u ožujku. Veliki broj europskih i američkih banaka sljedeći dan je nacionalizirano. Predsjednik Bush, Sarkozy i Barroso izjavili su 18. listopada da će rekapitalizirati banke i financijske ustanove, pružiti im neograničenu likvidnost, dati privremeno jamstvo na sve depozite, poduzećima odobravati kredite kupnjom komercijalnih zapisa.¹⁹

Slika 13 Kretanje cijena nafte u SAD-u

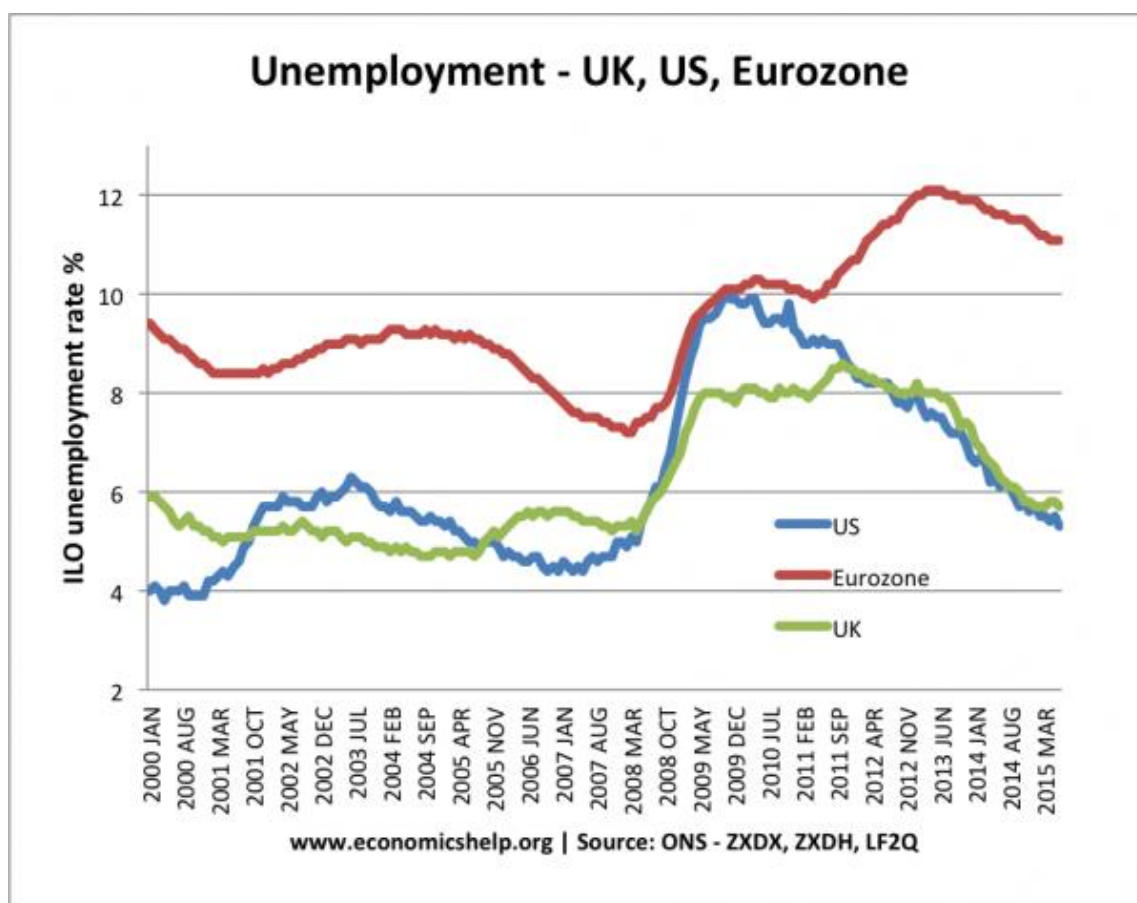

Izvor: US Energy Information Administration (<https://www.eia.gov/outlooks/aeo/archive.php>)

¹⁹ Brown.J. (2014.) Oil prices as an indicator of global economic conditions, (<http://econbrowser.com/archives/2014/12/oil-prices-as-an-indicator-of-global-economic-conditions>)

Dana 11. prosinca objavljeno je da je nezaposlenost (Slika 14) u SAD-u dosegla najvišu razinu nakon 1982. godine, jer se bez posla našlo 4,4 milijuna Amerikanaca. Dana 13. prosinca dvije su američke banke otišle u stečaj. Dana 30. prosinca u Tokiju je indeks Nikkei zaključio 2008. godinu s najvećim godišnjim padom u svojoj povijesti, odnosno s -42,12%. Frankfurtska je burza izgubila 40,4% u godinu dana. Šangajska burza zaključila je godinu s gubitkom od 65%. CAC 40 izgubio je 43,68%, a Londonska burza 31,33% vrijednosti u 2008.²⁰

Slika 14 Kretanje nezaposlenosti 2000. – 2015.

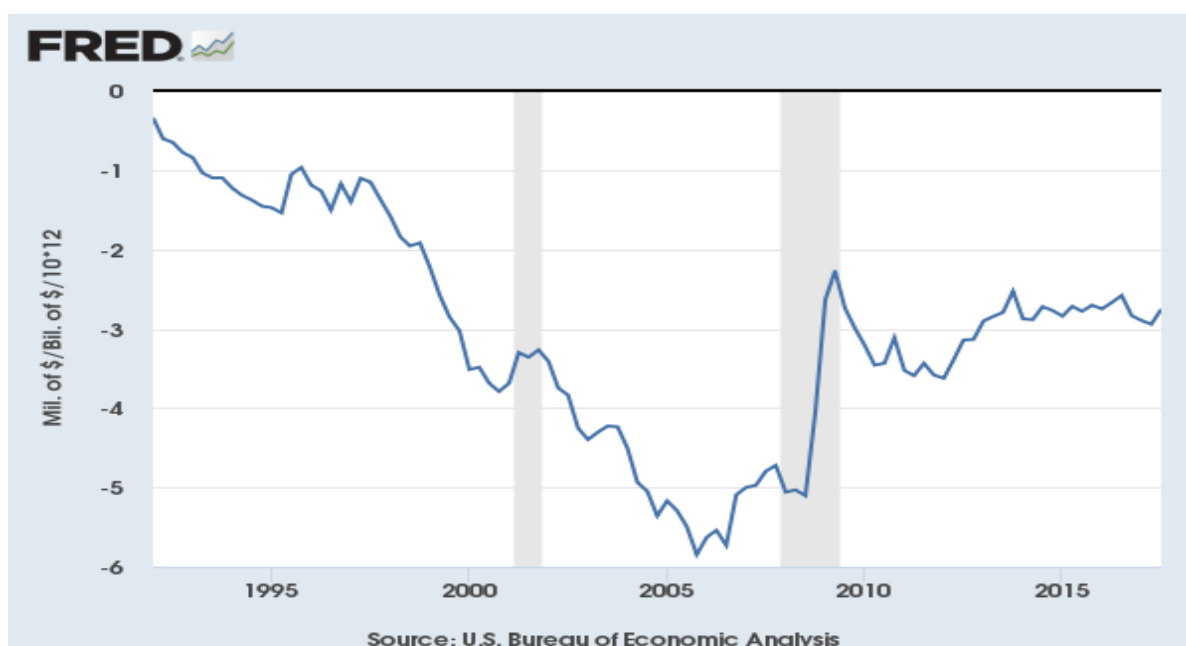
Izvor: https://www.researchgate.net/figure/Unemployment-rate-and-DI-population-share-18-65-1966-2008-Source-Statistics_fig1_228309355

Na slici 14 prikazan je drastični rast stope nezaposlenosti u cijelome svijetu kao jedna od glavnih posljedica globalne financijske krize. SAD predvodi s preko 4 milijuna ljudi s obzirom da je na američkom kontinentu započela globalna kriza.

²⁰ TED: The Economics Daily (2009.) Bureau of Labor Statistics
(https://www.bls.gov/opub/ted/2009/jan/wk2/art02.htm?view_full)

Kraj 2008. obilježio je značajan pad BDP-a u Americi koji je trajao sve do 2010. U 2009. godini pad je bilježio razinu od 3.6%. Realni BDP je bio znatno ispod razine potencijalnog BDP-a.²¹ Brze i ispravne vladine odluke rezultirale su brzim oporavkom gospodarstva, te se rast BDP-a osjećao već krajem 2010. Povećana potrošnja i investicije omogućile su stanovništvu da poveća potrošnju i smanji nezaposlenost na prihvatljivu razinu, ali u isto vrijeme podigne razinu sigurnosti kod poslovanja, te pooštri provjere kod podizanja i izdavanja kredita kako ne bi došlo do ponavljanja krize ovakvih razmjera.

Slika 15 Kretanje BDP-a u SAD-u

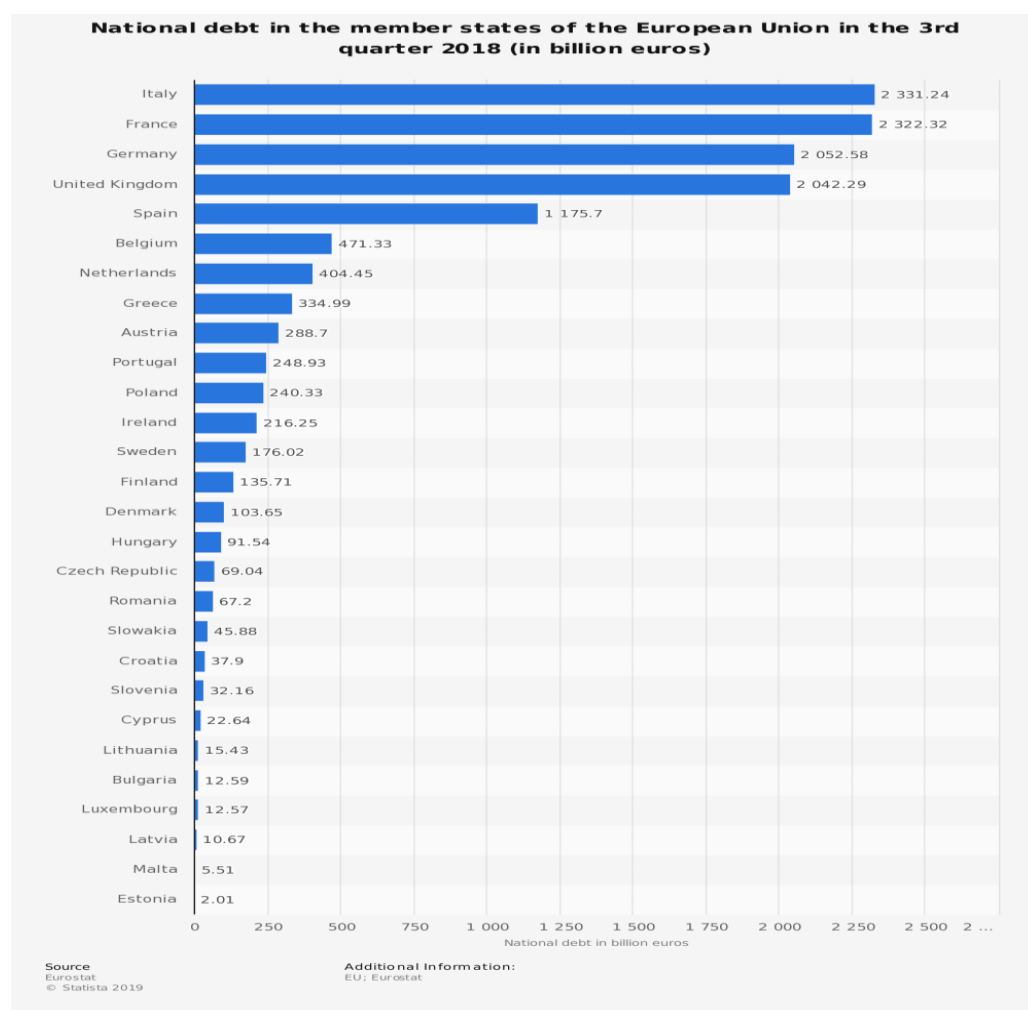
Izvor: U.S. Bureau of Economic Analysis (<https://fred.stlouisfed.org/series/GDP>)

Na slici 15 vidljiv je drastični pad gospodarske aktivnosti 2008 i 2009. godine što je također rezultiralo velikim rastom nezaposlenosti, te smanjenjem investicija ne samo od domaćeg gospodarstva već na globalnoj razini. Brzi oporavak upravo je rezultat brzih odluka koje su bile jako riskantne u tom trenutku, ali su se pokazale kao ispravne i zbog toga se američka ekonomija vrlo brzo oporavila.

²¹ Federal Reserve Economic Data St. Louis Fed, 2018.

Jedna od najgorih posljedica, koju su brojne zemlje osjetile, je drastični porast javnog duga (Slika 16). Iako javni dug ima tendenciju polaganog rasta, za vrijeme financijske krize iz 2008. dogodila se eksplozija, te je javni dug dosegao rekordne razine ne samo u SAD-u nego i u zemljama eurozone. U roku od 5 godina javni dug je porastao za 100% tj. sa 8,7 trilijuna u 2007. porastao je na 15,3 trilijona u 2012.²²

Slika 16 Javni dug u zemljama Eurozone

Izvor: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1>

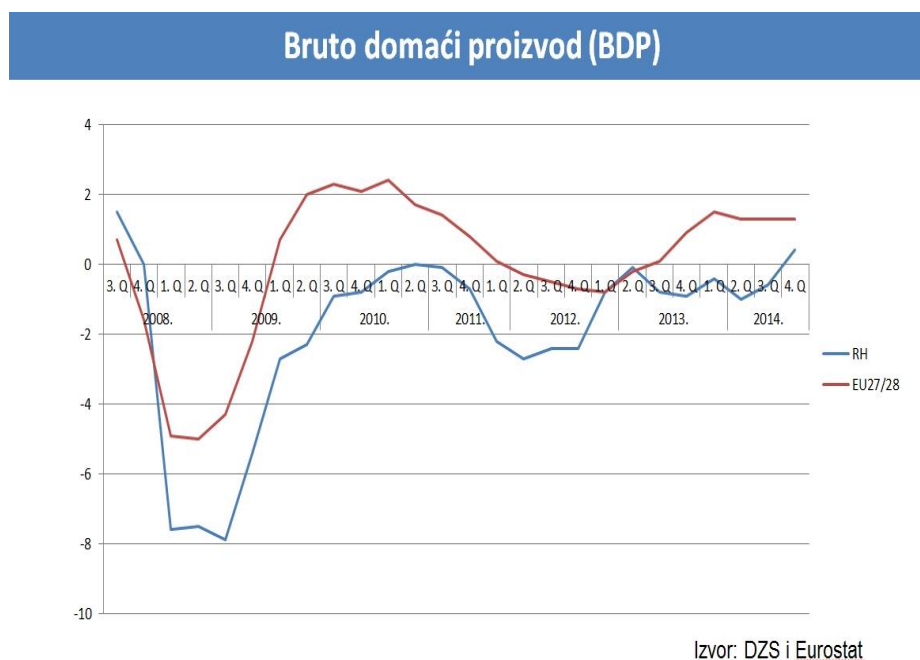
Razmjeri krize osjetili su se u cijelom svijetu i uz pomoć ovih podataka prikazano je točno koliko je oslabila ekonomska aktivnost u tom periodu. Hrvatsko gospodarstvo jedno je od najjače pogođenih u čitavoj Europi, a utjecaj krize osjećao se dugi niz godina što će se nadalje razraditi u sljedećem poglavlju.

²² Eurostat (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics)

4. UTJECAJ KRIZE NA HRVATSKU

Utjecaj globalne financijske krize nije zaobišao hrvatsko gospodarstvo. Nakon perioda prosperiteta koji je obilježio Hrvatsku od 2002. do 2008. dolazi do naglog pada u svim aspektima. Broj nezaposlenih naglo raste dok BDP strmolavo pada. Broj nezaposlenih počeo se smanjivati tek 2014. godine, a tada se broji 16,6% nezaposlenih. Raste stupanj siromaštva, a potrošačka moć prosječnog Hrvata se značajno smanjuje. Rast BDP-a u 2008. iznosi 2,1% , a već sljedeću godinu dolazi do pada od 7,4%. Zemlje na europskom kontinentu kriza je drastično oštetila, ali većina zemalja izuzev Hrvatske je oporavak započela već 2010. godine. U Hrvatskoj prvi porast BDP-a javlja se tek 2015. godine. Hrvatsko gospodarstvo značajno pati zbog smanjenja domaće potražnje koja čini veliki dio tržišta.²³

Slika 17 BDP u RH i ostatku EU

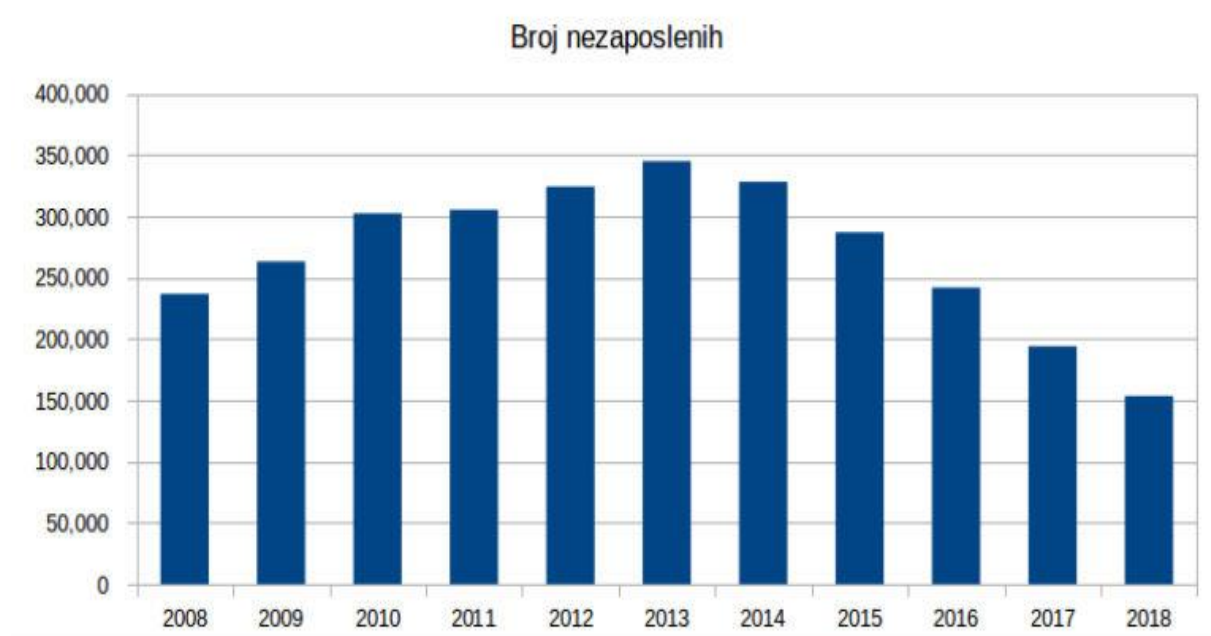
Izvor: <https://www.teb.hr/novosti/2017/bruto-domaci-proizvod-bdp-rh-u-2016-i-u-prvom-kvartalu-2017-manji-nego-2008-godine/>

Na slici 17 prikazano je kretanje BDP-a u RH u usporedbi s prosječnim BDP-om od zemalja u EU. Očigledno je da Hrvatska poprilično zaostaje, ali također da je utjecaj globalne financijske krize u Hrvatskoj bio znatno dublji.

²³ DZS (https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/12-01-02_01_2011.htm)

Pojavom globalne financijske krize 2008. godine dolazi do porasta stope nezaposlenosti u svim zemljama, ali već do 2012. godine dolazi do oporavka i sporog padanja broja nezaposlenih. U Hrvatskoj stopa nezaposlenosti prvi pad bilježi tek 2014. godine, te se kreće na stopi od 16,5% što je među najvišim stopama od svih zemalja europskog kontinenta. Nezaposlenost je samo jedan od ključnih pokazatelja u kojima Hrvatska pokazuje koliko je kriza zapravo uzdrmala domaće gospodarstvo. Spori oporavak obilježio je dugo razdoblje recesije i štednje kod domaćeg stanovništva, te brojna iseljavanja.²⁴

Slika 18 Broj nezaposlenih u RH u razdoblju krize

Izvor: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/nezaposlenost-je-rekordno-niska-zvuci-dobro-ali-razlog-za-to-je-naigori-moguci/2062311.aspx>

Na slici 18 prikazano je točno kako je porastao broj nezaposlenih za vrijeme globalne financijske krize i zapravo koliko dugo je trebalo da gospodarstvo pokaže prve naznake oporavka.

²⁴ Škrbić.M. (2017.) Nezaposlenost u Hrvatskoj, što se stvarno događa?, Ekonomski Lab (<https://arhivanalitika.hr/blog/nezaposlenost-u-hrvatskoj-sto-se-stvarno-dogada-i/#>)

Utjecaj krize očituje se i kod poslovanja hrvatskih poduzeća. Najveće gubitke su osjetili građevinski sektor, prehrambena industrija i bankarski sektor. Građevinski sektor do 2013. bilježi pad kod ukupne imovine i investicija od 39% (3,35 milijardi kuna). Stanje u kojem se nalazio građevinski sektor najbolje opisuje 2012. godina kada se bilježio neto gubitak od 1,75 milijardi kuna. Značajan broj poduzeća pokreću predstečajni postupak te u konačnici i propadaju. Prehrambena industrija znatno manje pati od krize u usporedbi sa građevinskim sektorom, ali također dolazi do pada od 7% kod broja zaposlenih. Bankarski sektor također bilježi pad od 8% zaposlenih.²⁵

Tabela 1 Pokazatelji u građevinskom sektoru u RH

Godina	Broj poslovnih subjekata	Broj zaposlenih	Ukupni prihodi	Neto dobit ili gubitak	Prihodi od prodaje inozemstvu	Udio izvoza u ukupnim prihodima	Investicije u dugotrajnu imovinu
2008	13.933	115.032	75.424	1.222	1.401	1.9%	12.633
2009	14.492	102.862	68.250	-72	1.387	2.0%	9.291
2010	14.552	96.757	51.573	-1.359	1.297	2.5%	6.049
2011	14.083	84.577	45.517	-2.761	1.313	2.8%	4.585
2012	13.307	83.806	43.782	-3.833	1.465	3.3%	4.840

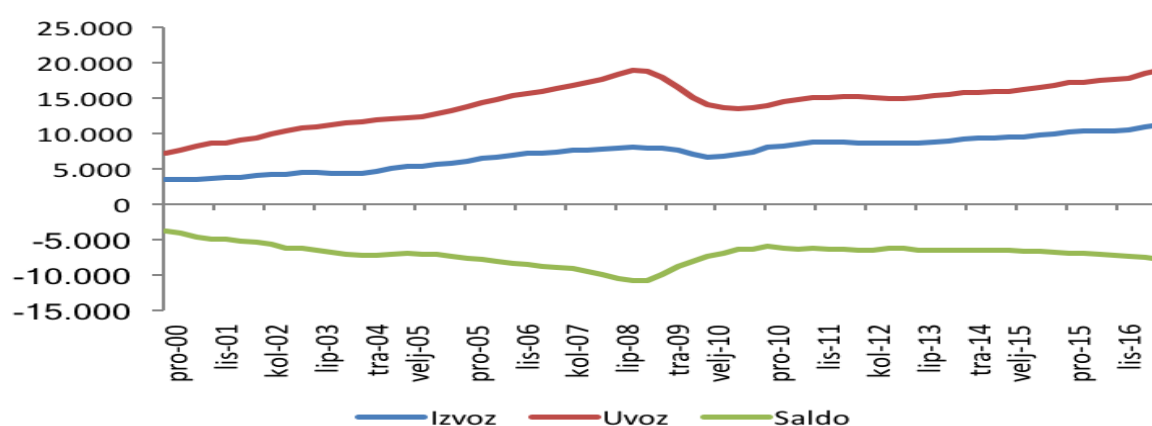
Izvor: <http://finance.hr/analiza-gradevinskog-sektora-u-rh/>

U tablici 1 brojčano su prikazani razmjeri gubitaka koji su zadržali građevinski sektor. Najveći gubitci su vidljivi kod broja zaposlenih koji se smanjio sa 115 tisuća na 83 tisuće, ali također i kod ukupnih prihoda koji su pali za 30 milijardi kuna. Količina investicija u građevinskom sektoru također je zabilježila drastičan pad.

²⁵ Poslovni dnevnik (2012.), Analiza kako je tonuo građevinski sektor od 2008. do danas (<http://www.poslovni.hr/vijesti/analiza-kako-je-tonuo-graevinski-sektor-od-2008-do-danas-205655>)

Za spori oporavak Hrvatske najzaslužniji je drastični pad u domaćoj potražnji i kupovnoj moći domaćeg stanovništva. Hrvatska je oduvijek bila ovisna o domaćoj potražnji, ali sada se mora više okrenuti izvozu gdje nije u stanju konkurirati ostalim zemljama zbog čega se oporavak čeka preko 5 godina. Ekonomski potezi koji su trebali biti učinjeni kako bi se stvorila protuteža krizi također nisu učinjeni zbog loše političke situacije u kojoj se Hrvatska tada nalazila te korupciji koja je vladala u samom vrhu hrvatske političke scene. Smanjio se i iznos stranih investicija jer je Hrvatska sada u očima stranih investitora postala nestabilna zemlja.²⁶

Slika 19 Uvoz i izvoz roba RH u milijunima eura, anualizirani podatci

Izvor: <https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-5-otvoreno-gospodarstvo-i-razmjena-tecaj-i-neto-izvoz/>

Slika 19 pokazuje kako Hrvatska od 2000. godine ostvaruje manjak na računu roba. Najmanji manjak, od 3,8 milijardi eura, je u promatranom razdoblju ostvaren na kraju 2000. godine, a najveći manjak je zabilježen u 2008. godini, kada je iznosio 10,8 milijardi eura. Od kraja 2008. do kraja 2010. godina manjak je smanjen za preko 4 milijarde eura, ali je jasno da je do takvog smanjenja došlo zbog snažnijeg pada uvoza od izvoza tijekom najdublje recesije u 2009. i 2010. godini. Izlaskom iz recesije i ubrzanjem rasta nakon 2015. godine manjak se ponovno počeo produbljivati budući da jača domaća potražnja podrazumijeva i veći uvoz i gotovih i intermedijarnih proizvoda.

²⁶ Bićanić.I. (2018.) Otvoreno gospodarstvo – razmjena, tečaj i neto izvoz, Ekonomski Lab (<https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-5-otvoreno-gospodarstvo-i-razmjena-tecaj-i-neto-izvoz/>)

5. NADOLAZEĆE PRIJETNJE I PREVENCIJA

Kriza se ne može svesti na nepostojanje tržišne regulacije ili na beskrupuloznost nekolicine špekulanata. Njezino isključivo objašnjenje ne može ležati ni u opreci između dviju društvenih klasa. Naime iako je globalna opreka između zaposlenika i posjednika kapitala veća nego ikada, te se kategorije, zbog kompleksnosti tržišta, načina kontrole te sustava raspodjele dohodaka, međusobno prožimaju. Krizu ne može objasniti ni sam iracionalni mehanizam straha, ni neravnopravnost u raspolaganju informacijama, ni lakoumnost regulatora, ni sama globalizacija, a ni ne nepostojanje supranacionalne države koja bi to regulirala. Nizanje događaja koji su doveli do današnje krize počelo je produbljivanjem društvenih nejednakosti u SAD-u i u svim razvijenim zemljama, čime se ograničila potražnja.

Prije svega, svaka kriza je rezultat nedovoljne informiranosti. K tome, kriza iz 2008. svojim podrijetlom postavlja pitanje korisnosti bankovnog sustava. Da bi novac dobro iskoristili banke i tržišta moraju biti dobro informirani o prilikama za ulaganje ne bi li štediši donijeli korist. Taj se sustav može izopačiti na dva oprečna načina: financijske ustanove mogu stvarati ili poticati umjetni entuzijazam prema nekim veoma rentabilnim, ali i visoko rizičnim investicijama, potičući na zaduživanje radi njihove kupnje, osobito u korist mirovinskih fondova. S druge strane, one mogu za sebe zadržavati informacije o najboljim ulagačkim prilikama. Kada regulatori puste financijaše s uzde, nastupa financijska kriza: u prvome se slučaju (umjetno stvoren entuzijazam) ona može razbuktati kada vrijednost aktive dosegne neopravdanu razinu, a zaduženost raznih aktera koji je žele kupiti postane neizdrživom; u drugome slučaju (kada financijski sektor prisvaja prevelik dio profita) može nastupiti gospodarsko-politička kriza i dovesti u nezavidan položaj cijelo društvo.²⁷

²⁷ Attali.J. (2009.), Kriza, a poslije?, knjiga, str (100-122)

Brojni autori detaljnim proučavanjem svih događaja koji su se odvijali u periodu krize došli su do zaključaka. Iako su njihova istraživanja bila dugotrajna i detaljna uspjeli su sažeti neke ključne točke kojih se čovječanstvo mora pridržavati kako bi se u budućnosti izbjegle svjetske krize ,a isključivo krize ovalikih razmjera. Navedene mjere opreza su:²⁸

- Reforma financijske regulative
- Bolja informiranost
- Bolje prikupljanje podataka
- Ulaganje u financijsko opismenjavanje
- Obraćanje pozornosti na imovinske balone
- Unošenje reda u nacionalna gospodarstva
- Uspostava globalnog financijskog regulacijskog sustava
- Fiskalna disciplina savezne vlade
- Izmjena računovodstva revalorizacije na tekuće tržišne cijene

²⁸ Attali.J. (2009.), Kriza, a poslije?,str (100-122)

6. ZAKLJUČAK

Globalna ekonomska kriza iz 2008. godine vrlo jasno je ukazala na problem deregulacije tržišta na kojem američki bankari i ekonomisti izrazito inzistiraju. Pokazalo se da tržište često samo ne zna rasporediti efikasno resurse, te se grupa moćnika koji posjeduju informacije izrazito voli nagraditi velikim bonusima i profitima koji u konačnici osiromašuju ostale i stvaraju balon kredita koji čeka na puknuće. Tržište nekretnina za koje se tada smatralo da je neuništivo, jer se slom tog tržišta nije dogodio nikada u povijesti, bilo je idealno područje za plasirati svoje nekvalitetne obveznice koje su omogućavale svima koji žele posjedovati nekretninu makar je nisu mogli redovito isplaćivati. Naime sama nekretnina je bila garancija u slučaju neredovitih isplata. Od krize iz 2008. država je znatno povećala svoj utjecaj u tržišnoj regulaciji, ali isto tako je povećala regulaciju financijskog sektora. Nacionalizacija velikog broja banaka i osiguravajućih društava šalje krivu poruku odgovornima za krizu, ali država se ustrajno bori da im onemogući dovođenje u sličnu poziciju. Iako je kriza bila velikih razmjera i zabilježeni su rekordni padovi, Amerika se vrlo brzo oporavila i već se 2010. počeo bilježiti rast u BDP-u i cijene nekretnina polako rastu.

Europa će u svakoj od zemalja članica EU-a morati primijeniti reforme, za što će joj biti potrebni posebni regulacijski instrumenti. Bit će potrebno obaviti obnovu vlastitog kapitala kod banaka, masovno poticanje međubankovnih kredita, održavanje bankovne likvidnosti i vraćanje bankovne solventnosti. Bit će potrebna zabrana financijskih instrumenata koji se zasnivaju na špekulativnim vrijednostima aktive. Barem djelomično nacionaliziranje nekih banaka u kojima bi se preuzelo upravljanje, odvajanje „otrovnih“ proizvoda „ad hoc“ strukture i borba protiv ponovnog stvaranja bankarskih oligopola. Veliki broj zemalja europske unije je vrlo uskoro stao na noge dugoročnim poticanjem privatne potražnje, povećanjem minimalnih plaća, snaženjem sindikata i reformom oporezivanja dohodaka.

Kriza je u Hrvatskoj uzela znatno veći danak nego u ostatku svijeta. Nestabilna politička situacija u kombinaciji s korupcijom prolongirala je krizu na trajanje od preko 5 godina. Do dana današnjeg Hrvatska još osjeća posljedice krize. Nakon dugogodišnjeg pada BDP-a Hrvatska uspijeva ostvariti gospodarski rast primarno zahvaljujući osobnoj potrošnji i investicijama većinom u građevini. Gospodarski rast u Hrvatskoj nije isključivo posljedica ispravnih ekonomskih odluka kao što je slučaj u razvijenijim zemljama, već do oporavka gospodarstva dolazi dijelom i zbog ekonomskih kretanja u svijetu koji uvjetuju ekonomsko kretanje u Hrvatskoj. Nažalost Hrvatska ekonomija samo prati svjetske trendove, ali znatno jače osjeća utjecaje kriza i sporije se oporavlja. Hrvatska uz veliko porezno opterećenje i veliki državni aparat podiže svoje rashode. Iako banke posluju poprilično sigurno u Hrvatskoj i poslovanje donekle napreduje potrebne su još brojne reforme kako bi se olakšalo poslovanje i poboljšala investicijska klima.

7. LITERATURA

Allen F, A Babus, and E Carletti (2009), 'Financial Crises: Theory and Evidence', *Annual Review of Financial Economics*, December, 97-116.

Altman C. (2009.) Foreign Affairs: The great crash, (www.foreignaffairs.com/articles/US)

Amadeo K. (2019.) The Causes of the subprime mortgage crisis, The Balance (<https://www.thebalance.com/what-caused-the-subprime-mortgage-crisis-3305696>)

Attali J. (2009.), Kriza, a poslije?

Bićanić I. (2018.) Otvoreno gospodarstvo – razmjena, tečaj i neto izvoz, Ekonomski Lab (<https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-5-otvoreno-gospodarstvo-i-razmjena-tecaj-i-neto-izvoz/>)

Brown J. (2014.) Oil prices as an indicator of global economic conditions, (<http://econbrowser.com/archives/2014/12/oil-prices-as-an-indicator-of-global-economic-conditions>)

Clements L. (2018.) Rise in risky business lending echoes build-up to 2008. Financial crisis, Mortgage Solutions (<https://www.mortgagesolutions.co.uk/news/2018/10/18/rise-risky-business-lending-echoes-build-2008-financial-crisis-bank-england-warns/>)

Council on Foreign Relations, CFR staff, Role in the Financial Crisis (<https://www.cfr.org/economics/economic-crises>)

DZS (https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/12-01-02_01_2011.htm)

Eurostat (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics)

Federal Reserve Economic Data St. Louis Fed, 2018.

Horvatin T.(2013.) Globalna kriza 21. Stoljeća (<https://ekonomskiportal.com/gospodarska-kriza-21-stoljeca/>)

Isidore C. (2008.) CNNMoney.com

https://money.cnn.com/2008/12/16/news/economy/fed_decision/index.htm?postversion=2008121617

Kosakowski P. (2019.), Investopedia

<https://www.investopedia.com/articles/economics/09/subprime-market-2008.asp>

McArthur.C. i Edelman S. (2017.) The 2008. Housing Crisis, Center for American Progress

<https://www.americanprogress.org/issues/economy/reports/2017/04/13/430424/2008-housing-crisis/>

National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States, 2011.

Poslovni dnevnik (2012.), Analiza kako je tonuo građevinski sektor od 2008. do danas

<http://www.poslovni.hr/vijesti/analiza-kako-je-tonuo-graevinski-sektor-od-2008-do-danas-205655>

Porter A. (2008.), Financial Crisis: Banks nationalised by Government, The Telegraph

<https://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/3187946/Financial-crisis-Banks-nationalised-by-Government.html>

Public debt of the United States from 1990. to 2018.

<https://www.statista.com/statistics/187867/public-debt-of-the-united-states-since-1990/>

Škrbić M. (2017.) Nezaposlenost u Hrvatskoj, što se stvarno događa?, Ekonomski Lab

<https://arhivanalitika.hr/blog/nezaposlenost-u-hrvatskoj-sto-se-stvarno-dogada-i/#>

TED: The Economics Daily (2009.) Bureau of Labor Statistics

https://www.bls.gov/opub/ted/2009/jan/wk2/art02.htm?view_full

The balance, Mortgage-Backed Securities, Their Types, and How They Work

<https://www.thebalance.com/subprime-mortgage-crisis-4073020>

The Wall Street Journal: J.P. Morgan Quintuples Bid to Seal Bear Deal

<https://www.wsj.com/articles/SB120635948382859081>

Tooze A. (2018.) Zaboravljena povijest financijske krize, Foreign Affairs
(<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-08-13/forgotten-history-financial-crisis>)

US Treasury: Monthly Statement of the Public Debt of the United States (2016.)
(<https://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/mspd/mspd.htm>)

Zelenika R (2000.) Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, 4. Izdanje,
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci

SLIKE:

Slika 1 Kretanje cijena nekretnina.....	8
Slika 2 Kretanje kamatne stope u Americi	9
Slika 3 Rast Subprime kredita u SAD-u	10
Slika 4 Rast bonusa koji bankari sebi isplaćuju	11
Slika 5 Utjecaj rejting agencija na razvoj krize	12
Slika 6 Shema nastanka financijske krize iz 2008.....	13
Slika 7 Cijene nekretnina i kupovna moć u SAD-u	17
Slika 8 Rast duga u privatnom sektoru.....	18
Slika 9 Kretanje stope za izdavanje sredstava	19
Slika 10 Porast rizičnog poslovanja	21
Slika 11 Nacionalizacija banaka.....	22
Slika 12 Kretanje cijena nafte u SAD-u	23
Slika 13 Nezaposlenost 2008.	24
Slika 14 Kretanje BDP-a u SAD-u.....	25
Slika 15 Javni dug u zemljama Eurozone.....	26
Slika 16 BDP u RH i ostatku EU	27
Slika 17 Broj nezaposlenih u RH u razdoblju krize	28
Slika 19 Uvoz i izvoz roba RH u milijunima eura, anualizirani podatci	30

TABLICE:

Tabela 1 Pokazatelji u građevinskom sektoru u RH.....	29
---	----

8. SAŽETAK

Globalna financijska kriza koja se obrađuje u ovom radu smatra se najvećom financijskom krizom koju je svijet ikad doživio. Posljedice su bile tragične za gospodarstva diljem svijeta. Sve je započelo na američkom tržištu nekretnina gdje se formirao mjehurić nesigurnih kredita koji su jamčili jedni za druge čineći obveznice koje su kupovale brojne američke kao i svjetske banke. Puknućem tog mjehura zadrmlalo se čitavo svjetsko gospodarstvo te su posljedice uzrokovale znatno strože kontrole financijskog sektora kao i znatno veću intervenciju države na tržištu. Moć kojim raspolažu financijski igrači nastoji se regulirati te su banke dužne vršiti strože provjere kad i držati znatno veće rezerve. Rejting agencije dužne su objektivno procjenjivati sigurnosni rizik kod poduzeća i obveznica kako bi se održalo sigurno poslovanje. Europa osjeća posljedice krize godinu dana poslije Amerike. Mediteranske zemlje pokazuju se kao najveći gubitnici krize s obzirom na ogromne javne dugove koje su države uspjele prikupiti za vrijeme krize. Grčka ipak dolazi do samog ruba bankrota prije nego se kompletno umiješala EU. Hrvatska je pokazala koliko je zapravo nespremna za krizne situacije s obzirom da je vrlo vjerojatno kriza najduže trajala u Hrvatskoj od svih zemalja EU. Problemi s institucijama kao i politikom pokazali su dubinu korupcije i nesposobnosti odgovornih da se nose sa kriznom situacijom. Danas Hrvatska i Europa bilježe rast i prosperitet, ali nažalost Hrvatska ekonomija je sklona samo pratiti svjetske ekonomske trendove.

9. ABSTRACT

The global financial crisis that is being dealt with in this paper is considered the greatest financial crisis ever seen by the world. The consequences were tragic for economies all over the world. Everything started in the US real estate market where a bubble of unsecured loans, which were guaranteed by other unsecured loans, was formed and made into bonds bought by many American and world banks. The explosion of this bubble has shaken up the entire world economy, and the consequences have resulted in significantly stricter controls of the financial sector, as well as a much larger state intervention on the market. The power that financial players have at their disposal is striving to regulate, and banks are required to execute stricter checks when they hold significantly larger reserves. The Rating agencies are obliged to objectively assess the security risk of the company and the bond in order to maintain a safe business. Europe is feeling the effects of the crisis a year after America. The Mediterranean countries are seen as the biggest losers of the crisis given the enormous public debt that states have been able to raise during the crisis. Greece is, however, coming to the brink of bankruptcy before the EU intervened. Croatia has shown how much it is actually unprepared for crisis situations since the crisis most likely lasted the longest in Croatia from all EU countries. Issues with institutions and politics have shown the depth of corruption and the inability of those responsible to cope with the crisis situation. Today Croatia and Europe are seeing growth and prosperity, but unfortunately, the Croatian economy is prone to follow the world economic trends.